

MALATYA SANCAĞINDA SÜRSAT (17. YÜZYILDA)

SURSAT IN THE SANCAK OF MALATYA (IN 17th CENTURY)

Hasan ARSLAN¹

Öz

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda sefere giden askerlerinin yol güzergâhlarındaki iâşesini ve ordudaki yük ve binek hayvanlarının yemi için ihtiyaç duyulan ürünleri daha ziyade sürsat, kısmen de iştırâ yani satın alma usulü ile temin etmekteydi. Sürsat olağanüstü durumlarda harp ihtiyaçları kapsamında talep edilen bir yükümlülüktü. Bu yükümlülük, mahiyeti itibarıyla tam bir vergi olmayıp miktarı ve fiyatı Merkezî idarece belirlenen arpa, un/ekmek, koyun, sadeyağ, bal ve odun/saman gibi ürünlerin reaya tarafından nakledilerek emredilen menzillerde askerlere satılmasıdır. Bu yüzden Osmanlı maliyecileri sürsatu, hukuki yönden akdi ve ivazlı bir mükellefiyet olarak değerlendirdi. Araştırılan zaman diliminde Maraş eyaletine tabi bir sancak merkezi olan Malatya, vergi çevresi olarak, Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazalarından oluşuyordu. Malatya halkı, sürsat tekâlifini doğu seferleri sırasında ekseriyetle aynen, batı yönündeki seferler esnasında da nakden yerine getirmiştir. Bu tetkikte başlıca kaynak olarak, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi'nin çeşitli fonlarında kayıtlı Sürsat Zahiresi/bedeli defterleri başta olmak üzere çok sayıda arşiv belgesi kullanılmıştır. Kaynakların elverdiği ölçüde 17. yüzyılda Malatya sancağı/kazası özelinde sürsat yükümlülüğünün tarh-teslim süreçlerinin işleyişi, tahakkukundaki muvaffakiyet ve bu devredeki serüveni yani değişimi/dönüşümü izlenmiştir. Ayrıca vergi mükelleflerinin bu süreçteki keyfiyeti ve ortaya çıkan taşra-merkez ilişkileri irdelenmiştir. Bu araştırma, dönemin ve bölgenin mali/iktisadi ve içtimai hatta idari vaziyetini biraz daha aydınlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürsat zahiresi, Sürsat bedeli, Osmanlı Devleti, Malatya Sancağı, Avarız-ı Divaniye.

Abstract

In the 17th century, supplied the food and ammunition of his soldiers going on the campaigns on the road routes, mostly by the “sursat” or partly, the purchase method. Sursat was an obligation demanded within the scope of war needs in extraordinary situations. This obligation is not a full tax in nature, but the sale of products such as barley, flour/bread, sheep, clarified butter, honey and wood/straw to the military at the distances ordered by the citizens (reaya), the amount and price of which are determined by the central administration. For this reason, Ottoman financiers regarded “sursat” as a contractual and prudent obligation from the legal point of view. In the researched period, Malatya sanjak consisted of Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger and Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazas (jurisdictions) as tax circles and was included in the provinces of Maras. The people of Malatya fulfilled its sursat tekâlif in kind during the eastern campaigns and in cash during the western campaigns. A large number of archival documents were used as a source in this study, especially the tens of Sürsat Zahiresi/bedeli Notebooks, which were registered in various funds of the Ottoman Archive under the Presidency of the State Archives of the Republic of Turkey. To the extent that the resources allow, the functioning of the assessment-delivery processes of the sursat obligation, the success in its accrual and its adventure in this period, in other words its change/transformation, have been observed in the private of the Sanjak/kaza of Malatya in the 17th century.

Keywords: provisions (zakhire) of Sursat, bedel-i sursat, Ottoman State, Malatya Sanjak, Avâriz-i divaniye.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hasanarslan@ksu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7945-6689

1. GİRİŞ

Coğrafi konumu itibarıyla önemli yolların kavşak noktasında yer alan Malatya, tarih boyunca çeşitli kavimlerin ilgisini çekmiş ve onlar tarafından istila/iskân edilmiştir. Yavuz Sultan Selim tarafından 28 Temmuz 1516 tarihinde kesin olarak Osmanlı ülkesine ilhak edilmiştir. Sancak haline getirilen Malatya, önceleri Arap eyaletine bağlanmışsa da 1522 yılında Rum eyaletine dâhil edilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında doğuya yapılan seferler dolayısıyla zaman zaman Dulkadir/Maraş eyaletine bağlanmış fakat Rum eyaletine bağlılığı 1568 yılına kadar sürmüştür. Maraş eyaletine sürekli olarak eklememesi, bu tarihte gerçekleşmiş ve kesintisiz bir biçimde 19. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Araştırılan dönemde Maraş eyaletine bağlı bir sancak merkezi olan Malatya, vergi çevresi olarak Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazalarından oluşuyordu.

Daha çok Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki Mevkufat ve Maliyeden Müdevver Defterleri fonunda kayıtlı vesikaların kullanıldığı bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin, 17. yüzyıl boyunca Malatya sancağında halka yüklediği sürsat zahiresi mükellefiyetini sistematik bir şekilde incelemektir. Bu sayede aslı bir olağanüstü harp mükellefiyeti olan sürsatın, bu Sancak özelinde, dönem boyunca tarh, tahakkuk, tahsil ve teslim süreçlerindeki değişimi; halktan istenen zahire nevi ve miktarı; nakden talep edilen bedel miktarı; verginin salınma sıklığı ve zaman içerisinde mahiyetinde meydana gelen değişim/dönüşümü takip edilerek değerlendirilebilecektir. Ayrıca vergiye muhatap olan reayanın bu zaman diliminde ağırlaşan ve sıklaşan sürsat yükümlülüğü karşısındaki tepkisi, onunla baş etme çabaları, sesini duyurabilme gayretleri ve bütün bu tepkilere Merkezi Hükûmetin ve Sultanın verdiği yanıtların da imkânlar ölçüsünde üzerinde durulacaktır. Bu çalışma, ayrıca incelenen bölgenin o dönemdeki sosyo-ekonomik vaziyeti ile ilgili bilgilere yenilerini katacaktır.

2. 17. YÜZYILDA MALATYA SANCAĞINDA SÜRSAT MÜKELLEFİYETİ

Sürsatın Mahiyeti, Tarh ve Tevzii

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılın ilk yarısında, hudutlarda savaşan ordularının iâşesi için gerekli zahireyi, daha ziyade nüzul sayesinde tedarik ettiği gibi cepheye intikal eden askerin yol boyunca ihtiyacı olan erzakı ile arpa, odun ve saman gibi diğer mühimmatı da genellikle halka yüklediği aynı sürsat tekâlifi ile temin etmekteydi. Osmanlı vergi ıstılahında sürsat; un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, odun, saman vs. gibi muayyen maddelerin emredilen menzillere sürülmesi (nakledilmesi) ve burada, maliyece belirlenmiş bir bedel karşılığında, ordu birliklerine satılması amelîyelerini ifade etmektedir (Güçer, 1964: 93; Barkan, 1993: 14).

Sürsat, yürüyüş halinde bulunan orduların yol boyunca iâşesini temin etmesi, önceleri arızı ve aynı mahiyetli sonradan nakdi ve sürekli bir forma dönüşmesi cihetlerinden nüzul ile benzerlik göstermektedir. Ancak ondan ayrılan birkaç yönü de söz konusudur. Birincisi bu yükümlülük, nüzul gibi avarızhane birimleri üzerinden değil bölge halkına toplu olarak konulmaktaydı. İkincisi avarız ve nüzul vergilerindeki bireysel ve toplu muafiyet durumları nazarıtibara alınmadan seyit, imam ve hatipler dışındaki tüm reaya bu tekâlîfe dâhil edilirdi (BOA, MAD.d., 3474: 7; BOA, KK.d., 2624: 105). Üçüncüsü nüzul, un ve arpa olarak toplanırken sürsat, bunlara ek olarak koyun, saman, ot, odun, yağ ve bal gibi ürünleri de kapsamaktaydı. Dördüncüsü, sürsat zahiresi hareket halindeki askerin güzergâhındaki menzillere nakledilip ilgililere teslim edilirken (BOA, MAD.d., 4433: 46-48), nüzul zahiresi

Hükûmet tarafından harp sahasına yakın stratejik noktalarda bina edilen ambarlara depolanmakta ve sınır boylarında savaşan ordu birimlerine teslim edilmekteydi².

Beşincisi ve belki de en önemli fark nüzulün gerçek bir vergi olmasına karşın Hükûmet sürsatı bir vergi olarak telakki etmiyordu. Bu yükümlülüğü, halkın adı geçen maddeleri belirlenen yerlerde askerlere satmak suretiyle onların iâşesine bir yardım, bir ferahlama ve genişlik; zahire sahibi rençper taifesine de ticari bir kazanç ve geçim olarak tanımlıyordu. Osmanlı mali mevzuatına göre de sürsat, hukuki yönden akdi - ivazlı bir müessese iken beri taraftan da zorunluluğu olan melez bir tekliftir. Merkez'den sürsat ile ilgili gönderilen tüm emirlerde sürsatın diğer tekâlif-i örfiye gibi olmadığı; ordunun tayin edilen menzillere varışından önce oraya götürülen zahirenin akçe ile askere satılacağı ve sahiplerine karşılıklarının noksansız verileceği vurgulanmıştır. Ayrıca bu bey' ü şirânın (alım satımın) sefere giden asker-i İslam'ın zahiresine bir yardım ve yol azığı, sahiplerine de ticari kâr ve kazanç olacağı; sonuç olarak ordunun iâşesinde bir ferahlama ve genişlik sağlayacağı her daim tekrarlanmıştır³. Bazı emirlerde zahirenin tedarikinden sonra tayin edilen menzillere sahipleri/vekilleriyle birlikte hazır edilmesi, orada günün narh fiyatları üzerinden alım satım işleminin gerçekleştirilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNSMHH.d., 77: 21-22; AŞS, 170A, 78-79; AŞS, 14: 18). Ancak, pratik mülâhazalardan ötürü, işaret edilen alım satım işlemi, asker ve zahire sahiplerini karşı karşıya getiren bir pazar ortamında serbest piyasa koşulları ve fiyatlarıyla gerçekleşmemekteydi. Uygulanabilirlik açısından bunun olması da zaten mümkün değildi. Dolayısıyla süreç; kaza ahalisine toptan yüklenen zahire ve diğer mühimmatın kadı ve/veya görevlendirilen tahsildarlar marifetiyle reayadan toplanarak menzillere nakledilmesi, zahirenin nüzul emini⁴ ve koyunların da ganem (koyun) emini tarafından Hükûmetin belirlediği sabit fiyatlarla bunlardan satın alınması ve bir nevi taşeron olan bu eminler tarafından tekrar askere satılması biçiminde gerçekleşmekteydi. Nitekim sürecin bu şekilde cereyan ettiğini şu iki hüküm açıkça göstermektedir. IV. Murad'ın 1635 tarihinde İran üzerine düzenleyeceği seferin ihtiyaçları kapsamında Malatya, Hısn-ı Mansur, Ayntab ve Divriği sancaklarındaki kadılara 1-10 Ocak 1635 tarihli bir sürsat zahiresi emri gönderilmiştir. Bu emirde cins ve miktarı fermanla belirtilen sürsat zahiresinin tedariki için kazalarındaki kasaba ve köylerde halkın toplandığı yerlerde muhkem tembih ve ilan edilerek meselenin anlatılıp duyurulması, reyanın kendi maişetlerinden fazla olan kısmını kendi hayvanlarıyla tayin edilen menzillere nakletmeleri ve burada geçerli narh üzerinden askerlere satmaları kadılara emredilmiştir. Ayrıca devletçe kimseye sabit bir fiyat dayatılmayacağı herkesin istediği şekilde alışverişini yapacağı müjdelenmiştir. Ancak on gün sonra aynı kadılara gönderilen diğer bir emirde daha önce emredilen zahirenin on beş yirmi gün içinde tedarik edilerek tayin edilen menzillere getirilerek ordu ile beraber olan nüzul eminine teslim edilmesi için hatt-ı hümayun ve ferman çıktığı belirtilmiştir (AŞS, 14: 18-21). Arşiv vesikalarında her ne kadar sürsat zahiresinin karşılıklarının eksiksiz ödeneceği ısrarla belirtilse de araştırılan devrede Hükûmetin, aynı sürsat ücretlerini halka teslim ettiği ile ilgili sarih bir kayda rastlanılmadı. Hatta Bağdat seferine ait bir sürsat zahiresi defterinde 20 Mayıs 1638 tarihinde sürsat akçesinin reayaya verilmeyip miri için alıkonulması hakkında ferman çıktığı notu düşülmüştür (BOA, MAD.d., 4347: 3). H. İnalçık, sürsat zahiresi için halka vaat edilen ödemelerin bazen gecikebildiğini, eksik yapılabildiğini veya sıkışık vaziyetlerde hiç

2 Bazı mehzazlar için bkz. BOA, KK.d., 2553: 12-14; BOA, MAD.d., 457: 105-109; BOA, D.MKF, 15/56; BOA, MAD.d., 4347: 28, 80; BOA, MAD.d., 4433: 46-48; BOA, KK.d., 2583: 20.

3 Bazı mehzazlar için bkz. BOA, A.DVNSMHH.d., 77: 21-22; BOA, A.DVNSMHH.d., 78: 33, 34; AŞS, 13: 19-20; AŞS, 167: 243; AŞS, 14: 18-21; AŞS, 170A: 78-79, 275; AŞS, 162: 341-342.

4 Nüzul Emini: Sefere çıkan ordunun konaklayacağı yerleri ve oralarda yiyecek ve içecekleri hazırlayan memur hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1983: 710).

yapılmadığını belirtir (İnalçık, 2017: 113). Keza, S. Polat, IV. Murad'ın bizzat yürüttüğü ve 1635 tarihinde gerçekleşen Revan seferi ile ilgili çalışmasında, Devletin bu sefer dolayısıyla aynı olarak talep ettiği sürsat zahiresinin ücretlerini sahiplerine ödediğine dair arşivin ilgili vesikalarında herhangi bir kayda rastlamadığını yazmıştır (Polat, 2015: 236). Aynı şekilde IV. Murad'ın 1638'de yapmış olduğu Bağdat seferi ihtiyaçlarına mahsusen alınan aynı sürsat kayıtlarını inceleyen L. Güçer de bu ödemelerin yapıldığına dair bir kayda tesadüf etmediğini ifade etmiştir (Güçer, 1964: 104-105). Ücretleri ödenmeyince de sürsat, fiilen nüzul ve avarız benzeri, bir yükümlülüğe dönüşmüş oluyordu. Esasen incelenen dönemin ikinci yarısında sürsat zahiresi çoğunlukla bedel şeklinde talep ve tahsil edilince bu yükümlülük artık tam manasıyla nüzule benzer ve eş değer bir vergi olacaktır.

Sürsatın aynı olarak tarh ve talep edildiği kazalarda, bu mükellefiyetin organize edilip istenen zahirenin belirlenen menzillere götürülmesinin sorumluluğu yine kadılara verilmişti. İstanbul'da sefer kararı alındıktan sonra sefer güzergâhı belirlenirdi. Bu güzergâhta askerin konaklayacağı menziller ve kısa bir müddet dinleneceği oturaklar tayin edilirdi. Bir sonraki aşamada belirlenen menzil ve oturaklarda asker neferâtının ihtiyaç duyacağı erzak ile hayvanlarına yem olarak kullanılacak zahireyi oluşturan un/ekmek, arpa, kasaplık koyun, sadeyağ, bal ile ot, saman ve yakacak odun miktarı hesaplanırdı. Çıkan yekûn, sürsatın aynı olarak tarh edileceği kazaların halkına kadimden olageldiği mikyasta tevzi edilirdi. Böylece her kazanın hangi menzile ne kadar mühimmat/zahireyi ne zaman getireceği ortaya çıkardı. Hükûmet, nakliye masraf ve zamanından tasarruf etmek için kaza halkını, genellikle coğrafi açıdan kendilerine en yakın menzile yönlendirirdi. Bu ameliyelerden sonra tüm bu organizasyonun sorunsuz işleyebilmesi için başta kadılar olmak üzere yetkililere hitaben o kazanın çıkaracağı sürsatın müfredatının, zahireyi sevk edeceği menzilin ve tarihin yer aldığı emir/fermanlar yazılırdı. Her eyaletteki sürsat ihracı ve nakli için görevlendirilen mübaşirlerle birlikte yollanan bu emirlerin baş tarafında sürsat zahiresi ihracının sefere gidecek askerlerin zahire ve mühimmatı için ne kadar elzem ve ehemmiyetli olduğu kesin bir dille ifade edilirdi. Kendilerinden mübaşirle birlikte irsal olunan emr-i şerif ile mühürlü ve nişanlı mevkûfât defteri sureti mücebince toplanması gereken aynı sürsatı herhangi bir ihmale mahal vermeden, adalet ve hakkaniyet üzere ahaliye tevzi eyledikten sonra bir an evvel toplayarak memur edilen menzillere hazır edilmesi emredilirdi. Gerçekleşecek seferin kaderi üzerinde hayati bir öneme sahip sürsat tekâlifinde yapılacak ihmallerin kesinlikle şiddetle cezalandırılacağı da her daim vurgulanırdı. Emri alan kadılar, derhal harekete geçerek istenen zahire ve mühimmatı tedarik etmeye başlarlardı. Toplanıp çuvallanan bu malzemeler, ya kendileri veya vekil tayin ettiği görevli vasıtasıyla, nakliye masrafları yine halktan alınmak suretiyle, önceden bildirilmiş menzillere ordunun varışından önce ulaştırılırdı. Burada getirilen malzemelerden un/ekmek ve arpa nüzul eminine; koyunlar ganem eminine; bal, yağ ve odun matbah eminine teslim edilince kendilerine bu eminler tarafından tesellüm tutanağı verilirdi. Merkezdeki Mevkufat Kalemî de kadılara eminlerden aldıkları ve tesellüm keyfiyetini ihtiva eden ellerindeki tezkerelerine binaen tahsilat işleminin tamamlandığını gösteren bir temessük yani makbuz verirdi⁵.

Sürsat Zahiresinin Aynı Olarak Tarh ve Tahsili

İhdas edildiği ilk zamanlarda sürsat sefer vakitlerinde ordunun zahiresi için vaz' edilen olağanüstü bir yükümlülüktü. Merkezî idare, bu mükellefiyeti, tarh ve tahsil ederken umumi teamül olarak, ordunun sefer güzergâhına yakın bulunan kazalardan aynı olarak, güzergâhın

5 Bütün bu süreçleri aydınlatan bazı kaynaklar için bkz. BOA, KKd., 2705: 71-72; BOA, A.DVNSMHM.d., 77: 21-22; BOA, A.DVNSMHM.d., 78: 33-34; BOA, C.AS., 826/35193; BOA, MAD.d., 4433:10; BOA, D.MKF.d., 27441: 52; BOA, D.MKF, 12/41; AŞS, 14: 18-21, 103-04; AŞS, 170A: 78-79, 275; AŞS, 162: 341-342. Güçer, 1964: 93-95; Sertoğlu, 1986: 319; İnbaşı, 2004: 222; Polat, 2015: 231.

dışındaki ve uzak olan yerlerden de nakit olarak talep etmekteydi (BOA, MAD.d., 4482: 4; BOA, MAD.d., 3451: 4). Bu tetkikin konu ettiği dönemde Malatya livasındaki kazalardan da hatırı sayılır miktarda sürsat zahiresinin birkaç kez aynı olarak talep ve tediye edildiği arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Zahirenin aynı olarak tahakkuk ettirildiği senelerin tamamı şark tarafına yapılan harekâtlara rast gelen yıllardır. Nitekim 1 numaralı tablodan da görüleceği üzere incelemeye esas dönem boyunca Malatya kazası mükelleflerinden aynı sürsat zahiresi olarak yaklaşık 1.100 ile 2.000 kile6 (24 ton 457 kg. - 45 ton 500 kg.) aralığında şair (arpa), 200-2507 kile (4 ton 450 kg. - 5 ton 562,5 kg.) dakik (un), 100-300 baş ganem (koyun), 100-200 kıyye8 (128,2 kg.- 256,4 kg.) sadeyağ ve 50-60 kıyye (64,1 kg.- 76,92 kg.) asel (bal) talep edilmiştir. Yine Kaza ahalisinden 1635 ve 1639 yıllarında 20 araba, 1638 yılında ise 60 araba odun aynı olarak istenilmiştir (BOA, MAD.d., 4433: 46-48; BOA, MAD.d., 4347: 28; BOA, KK.d., 2583: 22). Bu konudaki diğer teferruat aşağıdaki tablodan takip edilebilir.

Tablo 1. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Kazasından Aynen Tarh Edilen Sürsat Zahiresi Miktarı

Sene	Şair (arpa)	Dakik (un)/ ekmek	Ganem (koyun)	Revgan-ı sade (sadeyağ)	Asel (bal)	Saman/ odun	Kaynaklar
	Kile	Kile /adet	Re's	Kıyye	Kıyye	Garar/ Araba	
1032/ 1622-23	1.500	400	150	200	50	-	KK2566:46
1038/1628-29	1.100	250	300	100	-	-	MKF27441:52
1044/ 1634-35	1.200	200	100	200	100	- / 20	MAD 4433: 46-48
1047/ 1637-38	2.000	200	200	100	60	- / 60	MAD 4347: 28
1048/ 1638-39	2.000	200	200	100	60	- / 20	KK 2583: 20
1049/1639-40*	7.009	14.000**	210	-	-	1.600/1.400	MAD 4347: 34

Not: “*” IV. Murad’ın Bağdat seferi dönüşü istenen o seneki sürsat zahiresi liva adına kaydedilmiştir.

“**” Bu rakamlar livadan istenilen ekmek sayısıdır.

Malatya sancağı halkı, en yüksek sürsat ödevini, IV. Murad Hüdavendigar’ın 1638-39 yılında İran üzerine bizzat yaptığı ve Bağdat’ın geri alınmasıyla neticelenen Bağdat seferi esnasında ordunun ihtiyaçları için istenen aynı sürsat zahiresi teklifinde yerine getirmiştir. Malatya kazasındaki ahali, her iki sene için ayrı ayrı olmak üzere 2.000 kile arpa, 200 kile un, 200 baş koyun, 100 kıyye sadeyağ, 60 kıyye bal ve 20 ile 60 araba odun vermek zorunda bırakılmıştır (BOA, MAD.d., 4347: 28; BOA, KK.d., 2583: 20-21). Şehir kadısı, 1047/1637-38 yılına mahsus zahirenin ancak 1.865 kile arpa, 183,5 kile un, 200 baş koyun, 92 kıyye sadeyağı, 50 kıyye bal ve 60 araba odunluk kısmını halktan toplayarak Diyarbakir eyaletine tabi Ergani ve Siverek kazaları ile birlikte Elmalı menzilinde ordu yetkililerine teslim edebilmiştir. Geriye kalan 135 kile arpa, 16,5 un, 8 kıyye sadeyağ ve 10 kıyye bal ise halkın zimmetinde bakaya kalmıştı (BOA, MAD.d., 4347: 28). Kazanın 1048/1638-39 senesine ait sürsatından sadece 200 koyunun adı geçen menzilde Şaban Ağa eliyle ordunun ganem

6 Bir hacim ölçüsü birimi olan kile, yöreden yöreye miktarı farklılık gösterirdi. Nitekim sürsat zahiresinde esas alınan İstanbul kilesi, arpa ticaretinde yaklaşık 22,25 kg, un ticaretinde ise 25,656 kg üzerinden işlem görmektedir (Hinz, 1990: 51).

7 Sadece 1032/1622-23 senesinde un 400 kile olarak talep edilmiştir (BOA, KK.d., 2566: 46).

8 Bir kıyye (=vukıyye) 1 okka yani 400 dirhemlik ölçü birimi olup miktarı 1,282 kg.’dır (İnalçık, 2017: 467).

(koyun) eminine 16 Eylül 1639 tarihinde aynen teslim edildiği defterde not edilmişse de diğer zahirenin ne kadarının ne zaman teslim edildiği ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (BOA, KK.d., 2583: 20). Bu tarihte adı geçen harekâtın ihtiyaçları kapsamında Maraş, Ayntab ve Malatya livalarına tabi 27 kazadan müteşekkil Maraş Eyaleti'nden toplam 34.600 kile arpa, 121.000 adet ekmek ve 1.700 kile un talep edilmiştir (Güçer, 1964: 99).

Keza, Sultan IV. Murad'ın 1635 yılındaki Revan seferine hazırlık kapsamında Malatya ve Ayntab'a bağlı dokuz kazanın 1044/1634-35 yılı sürsat zahirelerinin Kızılırmak Kenarı menziline nakledilmesi ve orada yetkililere teslimi emredilmişse de daha sonra Malatya kazası haricindekiler bedel olarak ödemişlerdir. Malatya kazası halkından talep edilen 1.200 kile arpa, 200 kile un, 100 baş kasaplık koyun, 200 kıyye sadeyağ, 100 kıyye bal ve 20 araba odun yetkililer tarafından Oğsüd? menziline nüzul eminine teslim edilmiştir (BOA, MAD.d., 4433: 47-48).

Tespit edildiği kadarıyla, Merkezî Hükûmet sadece Bağdat seferi dönüşünde 1049/1639-40 senesine mahsuben istediği sürsat zahiresi tarhi esnasında Malatya livası halkından un yerine ekmek istedi. Şehir halkı, bu tarihte 7009 kile arpa, 14.000 adet ekmek, 210 baş kasaplık koyun, 1.400 garar⁹ saman ve 1.400 yük odundan oluşan sürsat yükümlülüğüne maruz kalmıştır. Kendilerinden tahsil edilen 7.009 kile arpa, 14.000 ekmek 210 koyun, 1.600 çuval saman ve 1.400 yük odun bu işe mübaşir tayin edilen Malatya dimosu emini Mustafa Ağa eliyle orduya teslim edilmiştir (BOA, MAD.d., 4347: 34).

Halkın kendisinden aynen talep edilen mükellefiyetin tamamını zaman zaman yerine getiremediği yine arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu durumun bir misali 1038/1628-29 yılında yaşanmıştı. Bu tarihte Kaza sakinleri, Serdar Hüsrev Paşa komutasında şark seferine çıkacak askerin ihtiyacı için 1.100 kile arpa, 250 kile un, 300 baş koyun ve 100 kıyye sadeyağını aynı olarak vermekle sorumlu tutulmuştu. Bu zahirenin büyük miktarını 11 Temmuz 1639 tarihinde Nüzul emini Yusuf Ağa'ya teslim etmişlerse de onun 10 kilesi bakaya kalmıştı. Bunun bedeli olarak da yaklaşık bir ay sonra hazineye 500 akçe ödemişlerdir (BOA, D.MKF.d., 27441: 52).

Yukarıda da ifade edildiği üzere aslında sürsat, miri fiyattan da olsa karşılığı ödendiğinden dolayı hakiki manada bir vergi olmayıp çeşitli maddelerin kadılar tarafından toplanıp belli menzillere nakledilerek ordunun varışından önce hazır etme ve devletin belirlediği sabit fiyatlardan satma mecburiyeti olan bir mükellefiyettir. Ancak bu durumu daha da özelleştiren husus ise halkın elindeki zahire miktarına, satmak isteyip istemediğine bakılmaksızın kendilerine tarh edilen ürün ve malzemeleri, ihraç edip her türlü risk ve zararları üstlenerek menzillere ulaştırıp burada maliyenin belirlediği ve çoğunlukla da piyasa bahasından düşük fiyattan ordu yetkililerine satmak zorunda bırakılmalarıdır (Sahillioğlu, 1964: 15). Osmanlı Devleti'nin, halktan sürsat mallarını satın alırken onları piyasa rayicinin altında satışa mecbur ettiği, ancak zahirenin bedel olarak akçesini veya bakaya kalan kısmını bedel olarak tahsil ederken piyasa değerinin de üstünde bir fiyat uygulayarak daima hazinenin lehine olacak bir tutum içine girdiği incelenen arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Mesela Merkezî idare, IV. Murad'ın 1635 yılında gerçekleştireceği Revan seferi hazırlıkları kapsamında Malatya sancağına yüklediği sürsat teklifinde arpanın kilesini 50 akçe, onun kilesini 70 akçe, koyunun tanesini 180 akçe, sadeyağ ve balın kıyyelerini 30 akçe olarak belirlemiştir (BOA, KK.d., 2575: 48). Hâlbuki aynı tarihlerde sürsatı nakden talep ettiği yerlerin halkından arpanın kilesi için 40 (%20 daha az), onun kilesi için 80 (%15 fazla), koyunun tanesine karşılık 200 (%11 fazla), sadeyağın her kıyyesi için 50 (%66 fazla) ve balın her kıyyesi için 35 (%15 fazla), samanın kantarına 30 ve odunun arabası için 80 akçe bedel

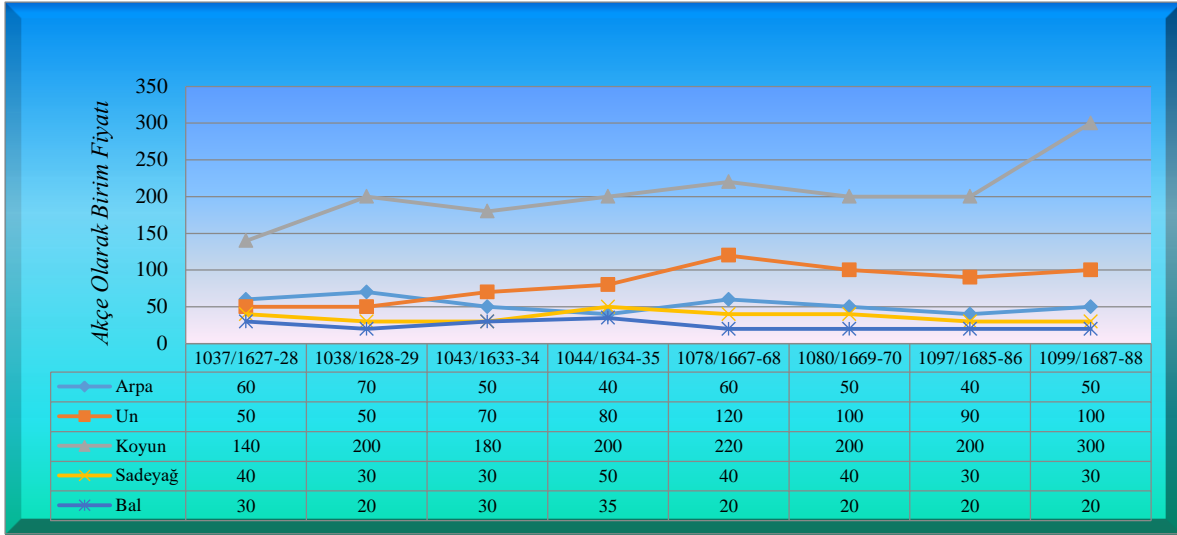
9 Garar: kıldan yapılmış çuval, harar (<http://lugatim.com/s/garar>, erişim tarihi: 14.06.2021).

talep etmiştir (BOA, MAD.d., 4433: 2). Yine 1067/1656-57 yılına mahsuben ve nakden istenen Malatya livasının sürsat zahiresi için maliye büroları tarafından tespit edilen rayice göre bir koyunun fiyatı 160 akçe, bir kıyye sadeyağının fiyatı 30 akçe ve bir kıyye balın fiyatı ise 20 akçe olarak kaydedilmiştir (BOA, KK.d., 2624: 105). Hazinenin faydası gözetilerek tespit edilen bu değerler, şehirde piyasa için belirlenen narh fiyatlarından oldukça yüksek görülmektedir. Çünkü Malatya kadısı denetiminde bakkallar için tanzim edilen 27 Ekim 1657 tarihli bir narh kataloğuna göre şehirde tereyağının okkası 18 akçe, balın okkası 16 akçe, etin okkası 5 akçe olarak uygun görülmüştü (MŞS, 1: 196/2; Karagöz, 2003: 252). Bu verilere göre maliyenin bu seneye mahsus sürsat bedeli tarifesinde sadeyağı için piyasa ederinin %66 üzerinde, bal için ise %25 daha fazla bir fiyat ortaya koyduğu anlaşılıyor.

İncelenen dönemde Malatya livasından nakden talep ve tahsil edilen sürsat zahiresi fiyatlarına ait aşağıdaki tablo ve grafik ile bedellere esas zahire miktarı tablosundan de müşahede edileceği üzere hadisenin en dikkat çekici tarafı bu değerlerin uzun yıllar boyunca fazla artırılmadan hatta bazen düşürülerek aynen uygulanmış olmasıdır. Fiyatlar fazla değişmediği gibi, doğal nüfus artışına rağmen, kaza ahalisinden istenen toplam zahire miktarında da aşırı bir dalgalanma görülmemektedir. Uzun vadede aleyhine olsa da Maliyenin bu tutumu, aslında zamanla yeni mükelleflerin dâhil olması ve akçenin değer kaybetmesine paralel olarak reaya üzerindeki vergi yükünü artırmayıp bir yönüyle onlar üzerinde bir rahatlama sağladığı söylenebilir. Çünkü araştırılan zaman dilimi içerisinde akçenin değeri yaklaşık yüzde elli düşmesine rağmen maliye bürokratları, sürsat için belirledikleri fiyatlarda zamanla fazla bir artış yapmadığı gibi bazı ürünlerin fiyatlarını zaman içerisinde düşürmüşler, bir kısmını da sabit tutmuşlardır. Örneğin, Hükûmet, 1078/1667-68 yılı sürsat zahiresi tarihinde arpanın kilesini 60, unun kilesini 120, koyunun tanesini 220, sadeyağın kıyyesini 40, balın kıyyesini 20 akçe olarak belirlemiştir (BOA, MAD.d. 4482: 4, 79-81). Bundan tam yirmi sene sonra yani 1099/1687-88 tarihinde arpanın kilesi 50 (% 17 düşüş), unun kilesi 90 (% 25 düşüş), koyunun tanesi 200 (% 9 düşme), sadeyağın kıyyesi 30 (% 25 düşüş) ve balın kıyyesi 20 (sabit kalmış) akçe olarak tespit edilmiştir (BOA, KK.d., 2721: 67). Aşağıdaki tablo ve buna ait grafik, bu devrede Merkezî idarece tayin edilen sürsat zahiresi birim fiyatlarının değişimini daha iyi izah edecektir.

Tablo 2. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Livasına Tarh Edilen Sürsat Zahiresi Fiyatları

Sene	Birim Fiyatı (Akçe)					Kaynak
	Arpa	Dakik (un)	Ganem (koyun)	Sadeyağ	Asel (Bal)	
1037/ 1627-28	60	50	140	40	-	MAD 6633: 11-2
1038/ 1628-29	70	50	200	30	20	MKF 27441: 52
1043/ 1633-34	50	70	180	30	30	KK 2575: 48
1044/ 1634-35	40	80	200	50	35	MAD 4433: 45-46
1078/ 1667-68	60	120	220	40	20	MAD 4482: 4, 79
1080/ 1669-70	50	100	200	40	20	MAD 3476: 36-37
1097/ 1685-86	40	90	200	30	20	KK 2705: 71-72
1099/ 1687-88	50	100	300	30	20	KK. 2721: 67

Şekil 1. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Livasına Tarh edilen Sürsat Zahiresi Fiyatları Grafiği

Sürsat Zahiresinin Bedel Olarak Tarh ve Tahsili

Osmanlı Devleti'nin, umumi teamül olarak, ordunun sefer güzergâhına yakın kazalardan sürsatı aynen tarh ve tahsil ettiğinden yukarıda bahsedilmişti. Fakat oldukça geniş olan ülkenin her tarafından zahire tedarik edip sefer güzergâhı üzerindeki menzillere taşımak hem çok külfetli olmaktaydı, hem de sürsat emirlerinde belirtildiği üzere, bu zahireler belirlenen yerlere varıncaya kadar zaman zaman telef olma, yağmalanma, küflenme, deniz yoluyla nakletme sırasında batma vesaire gibi sebeplerle zararlara uğramaktaydı. İşte Hükümet, nakliye sırasındaki kayıpları minimize etme, ihtiyaç duyulan malları ucuza temin etme, reaya üzerindeki yükü azaltarak onları rahatlatma, zaman darlığı durumlarında nakliye süresinden tasarruf etme gibi mülahazalarla sürsat yükümlülüğünü, hususan talep edilen zahirenin askerin ihtiyacı olan miktarı aşması durumunda, nakde dönüştürmekteydi (Güçer, 1964: 98; İşbilir, 1996: 20). H. Sahillioğlu ise, bu zikredilenlerin yanında Devleti bedel tahsiline zorlayan asıl etkenin seyyâliyet olduğuna kanidir. Çünkü ona göre Hükümet, bu sayede sürsat bedeli adı altında tahsil ettiği parayı istediği yere ve ihtiyaç duyduğu her şey için harcama imkânı elde etmekteydi (Sahillioğlu, 1964: 15).

17. yüzyılın başlarına tarihli sürsat ile ilgili emirlerde zahirenin istenilen kazalardan çıkarılması sıkı sıkıya tembih edilirken dönemin sonlarında artık istenirse mahallinde nakden toplanarak hububatın ve zahirenin bol olduğu sefer güzergâhına daha yakın yerlerden satın alınarak tedarik edilmesi salık verilmekteydi. Böylece bu dönem Osmanlı bürokratları, maharetle uyguladığı 'şartlara göre kurumları ve yükümlülükleri yeniden tanzim etme' prensibine göre arızî ve olağanüstü zamanlarda vaz' edilen sürsat ve benzeri yükümlüklerin form ve tarhiyatını yavaş yavaş değiştirmiştir (Emecen, 1992: 301). Yeni uygulama ile mirice belirlenen fiyatlar esas olmak üzere, aynı sürsat zahiresinin bedeli tahsil edilirken reaya da, Padişah fermanındaki ifadelerle göre, merhamet edilmiş olunuyordu. Bunun bir göstergesi olarak bu yükümlülüğün nakde çevrilmesi, vesikalarda "mezîd-i inâyetim zuhura getirüb", "mezîd-i merhametimden" tarzında ifade edilerek halka kolaylık gösterildiği sıkça vurgulanmıştır (İşbilir, 1996: 20). Özünde ivazlı bir alım satım akdini içeren sürsat zahiresi sorumluluğunun, karşılıksız bir vergiye dönüşmesine yol açan, nakden talep ve tahsil etme tatbikatının, esasen savaş şartlarının sebep olduğu ekonomik darboğazın devleti sürüklediği zaruretler dışında bir izahı yoktur. Nitekim 1645'te başlayan Girit Savaşı 25 yıl devam ederek ancak 1669'da sonuçlandı. Yüzyılın ortasında baş gösteren Erdel İsyanı, yıllarca devleti uğraştırdığı gibi sonunda Osmanlı Devleti ile Avusturya'nın savaşmasına sebep oldu (1663).

Lehistan ile 1672 yılında başlayan savaş, 1676'ya kadar devam etti. 1678-1681 arasında Ruslarla yapılan savaşın ardından, 1683 yılında Avusturya ile yeniden başlayan savaş, diğer devletlerin de katılımıyla daha da büyüyerek, art arda gelen yenilgilerin sonucunda 1699'da Karlofça Anlaşması ile sona erdi (Uzunçarşılı, 1983: 326 vd). Rumeli cihetinde uzun süre devam eden çok devletli ve çok cepheli bu savaşların, Devleti mali yönden bir darboğaza sokması sürsat ve diğer avarız-ı divaniye vergilerinin hem süreklilik kazanmasına hem de tedahül etmelerine yani birlikte alınmalarına yol açmıştır. Osmanlı bürokratları, bu eski fakat şimdi daha da yaygınlaştırılan usul sayesinde uzak bölgelerde aynı vergiyi nakdiye dönüştürüp, toplanan para vasıtasıyla ordunun güzergâhına yakın yerel pazarlardan alım yaparak ya da kalelere erzak yığarak bütün bu savaşları sürdüren ordunun ihtiyacının üstesinden gelmeye çalışıyorlardı (İnalçık, 2017: 113)

Nihayetinde sürsat mükellefiyeti, araştırılan yüzyılın ortalarından itibaren, asli mahiyetini kaybetmiş, artık neredeyse her yıl nakden tarh ve tahsil edilen bir daimi vergiye dönüştürülmüştür. Bilhassa, Kutsal İttifak'a karşı 1683 yılında başlayan çok uluslu ve çeşitli cephelerde uzun soluklu devam eden savaşların mali sıkıntısını aşmak için bu tarihlerden sonra tamamıyla nakden tarh ve tahakkuk ettirilmiştir (Tabakoğlu, 1985: 159). Reaya açısından bakıldığında, bu dönüşüm, belgelerin de değiştiği gibi, kısmen bir rahatlama sağlamış da olabilir. Çünkü bu yöntem, onları zahireyi temin etme ve bazen zahire tutarından daha fazlaya çıkan nakliye masrafları ile yol esnasında vukuu muhtemel telefata ve diğer zararlardan da kurtarmaktaydı. Kendi üzerlerine düşen meblağı görevli mübaşire teslim edince sorumlulukları bitmekteydi. Bu zaviyeden değerlendirildiğinde bu yeni tarz, halka bir iyilik ve kolaylık olarak değerlendirilebilir. Nitekim konu ile ilgili arşivdeki pek çok emirde sürsatın bedel olarak ödenmesinin halkı tedarik, muhafaza ve taşıma külfetleriyle mübaşirlerin cevri ve ezalarından kurtardığı için onlara bir kolaylık olduğu devlet görevlileri tarafından da belirtilmiştir. Süreklileşip sıklıkla tedahül eden avarız akçesi, nüzul, sürsat vb. vergilerin halk tarafından zaman zaman ödenememesi yönünden şikâyetler olmasına rağmen bu yeni sisteme gösterilen aşırı kitlesel bir tepki hareketine işaret eden herhangi bir arşiv kaydına rastlanmaması da bu rahatlama kaynağıdır.

Sonuç olarak Merkezî Hükûmet, bahse konu yüzyılın sonlarında artık harp sahasına veya ordu güzergâhına yakın dahi olsa sürsatın nakden toplanarak zahire ve mühimmatın bol olduğu savaşa yakın pazarlardan iştirâ yani satın alma yoluyla temin edilip mahallerine ulaştırmanın daha pratik ve maslahatlı olduğunu kavramış ve uygulamaya başlamıştı. Kadim uygulamaya muhalif olarak yakın uzak tüm kazalardan sürsatın nakden tahsil edilme usulünün, zaman, emniyet ve külfet açısından devletin daha çok işine geldiği Divan-ı Hümayun'un 12 Kasım 1697 tarihli bir hükümdeki değerlendirmelerinden de açıkça anlaşılmaktadır (BOA, MAD.d. 3471: 1). Ülkedeki bu umumi değişim/dönüşümün araştırmaya esas bölgeye de yansıdığı incelenen onlarca arşiv evrakından izlenebilmektedir. Bu kapsamda 1640 tarihinden yüzyılın sonuna kadar olan devrede Malatya livasından sürsat zahiresi hem tamamı nakden talep edilmiş, hem de daha sık olarak tarh edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında bahsedilen tarihlerden itibaren batı hudutlarında seferlerin hiç eksik olmamasına karşın Osmanlılar ile Safeviler arasında 1639 tarihinde yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra uzun bir süre doğu yönünde külliyetli harekâtların olmaması etkili olmuşa benziyor.

Nitekim 1 ve 3 nolu tablolar karşılaştırıldığında 17. asır boyunca Malatya livası halkından sürsat zahiresinin, doğu tarafına yapılan, özellikle külliyetli, seferler esnasında aynı olarak istendiği gibi, batı hudutlarında yapılan savaşlar veya doğuya yapılan fakat kapsamlı olmayan seferler esnasında da nakdî olarak tahsil edildiği açıkça görülmektedir. Dönem boyunca İran ve Anadolu'daki asi paşalar üzerine yapılan şark seferlerinin lojistik organizasyonu kapsamında liva halkından çok önemli miktarda sürsat zahiresinin aynı olarak

talep edildiği üstte bahsedilmişti. Ancak bazen seferler doğu tarafına yapılırsa da zahire ihtiyaçtan fazla tahakkuk ettiğinde bu mıntıklardan ihracı emredilen sürsat zahiresi, hemen nakde çevrilmiştir. Bu durumun, yani önce aynen emredilen sürsat zahiresinin daha sonra bedele tahvilinin birkaç misali arşiv vesikalarına yansımıştır. Mesela 1627-28 yılında asi Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa'nın tenkiline sevk edilen ordunun mühimmatı için Malatya sancağından da önce sürsat zahiresi ihracı istenmişti. Ancak bu harekâtın küçük çaplı olmasından dolayı aynı zahireye fazla ihtiyaç duyulmamış olacak ki, daha sonra bunun nakit olarak toplanması için 8 Mayıs 1627 Behisnili mektûbî ağası Ali Çelebi'ye defter sureti verilmiştir (BOA, MAD.d., 6633: 11-12). Aynı şekilde 1633 sonbaharında İran üzerine sefere çıkan Sadrazam Tabanyası Mehmed Paşa komutasındaki ordunun ihtiyaçlarına yönelik 1043/1633-34 senesine mahsup olmak üzere livanın yedi kazasına toplam 5.000 kile arpa, 990 kile un, 990 baş koyun, 570 kıyye sadeyağ, 320 kıyye bal olarak sürsat zahiresi mükellefiyeti yüklenmiştir. Bu toplamın 1.100 kile arpa, 250 kile un, 300 baş koyun, 100 kıyye sadeyağ ve 100 kıyye baldan oluşan kısmı Malatya kazasından istenmiştir. Maliye memurları, istenen arpanın kilesine 50, unun kilesine 70, koyunun tanesine 180, yağ ve balın kıyyesine ise 30 akçe fiyat koyunca livadan ihracı istenen ancak sonradan bedele dönüştürülen sürsat vergisinin toplam 527.200 akçelik bir hâsılı olmuştur. Bu meblağın tahsilini deruhte eden sadrazama bağlı ağalardan Rıdvan Ağa, reayadan topladığı 517.400 akçelik tutarı aynı sene içinde dört defada ordu hazinesine teslim etmiştir (BOA, KK.d., 2575: 48).

İlginç bir diğer misal de 1067/1656-57 senesinde yaşanmıştır. Bu tarihte Rumeli yönünde yapılması düşünülen sefer mühimmatı için hane başına altışar yüz akçe olan tüm nüzul bedeli değil de nısfı üzere üçer yüz akçe talep ve tahsil edilmiştir. Ancak daha sonra bu seneye ait nüzul bedelinin diğer yarısı karşılığında Malatya kazası sakinlerine 1.250 kile arpa, 200 kile un, 200 baş koyun, 100 kıyye sadeyağ, 50 kıyye bal ile odun ve saman bahası olarak 4.000 akçelik sürsat mükellefiyeti tahakkuk ettirildi. Sefer batı yönüne yapıldığından 106.000 akçesi Malatya kazasından olmak üzere Sancaktaki mükellefler toplam 389.200 akçelik sürsat bedeli ödemişlerdir. Maraş sancağının 266.100 ve Ayntab sancağının 195.000 akçelik sürsat bedelleriyle birlikte, 800.300 akçelik bir yekûn tutan bu senenin sürsat bedelleri, sadrazama mensup ağalardan Mehmed Ağa eliyle Hazine-i Âmire'ye teslim edilmiştir (BOA, KK.d., 2624: 105). Aslında Devletin nüzulün noksanlarını nakdi sürsat olarak talep etmesi çok küçük de olsa vergi mükelleflerine bir rahatlama sağlamıştır. Çünkü sürsat tarh ve tahsilinde, nüzulden muaflar olanlar da ödemeye iştirak edince diğerlerinin yükü bir nebze de olsa hafiflemiştir.

Sürsat zahiresi, bedel şeklinde talep edildiğinde tahakkuk süreci, Bedel-i Sürsat Zahiresi Defterlerindeki kayıtlara göre şu şekilde cereyan etmekteydi: Öncelikle aynı sürsatta olduğu gibi Malatya livasının her kazasının hangi ürün ve mühimmatı ne miktar teslim edeceği ve her birinin birim fiyatı maliye kalemleri tarafından tespit edilir. Daha sonra bu fiyatlar üzerinden kazanın ödeyeceği toplam bir sürsat zahiresi akçesi tahakkuk ettirilir. İşte bu meblağ nakden istenen tutarı oluşturur ve çoğunlukla merkezden görevlendirilen bir mübaşir ve kazanın kadı/naibi başta olarak diğer yetkililer marifetiyle tahsil ve hazineye teslim edilirdi.

Araştırılan dönemin ortalarında Malatya kazasına tarh edilip nakden talep edilen zahire miktarı çeyrek yüzyıl boyunca sabit tutulmuştur. Nitekim bu döneme ait verilerden oluşturulan 3 nolu tablodan çok rahatlıkla görüleceği üzere kazadaki halk, 1656 tarihinden 1688'e kadar 1.250 kile arpa, 200 kile un, 300 baş koyun, 100 kıyye sadeyağ, 50 kıyye bal ve 4.000 akçe saman ve odun bahası sürsat zahiresi bedeli ödemeye mecbur tutulmuştur. Maliyenin ahalden istediği ürünlerin miktarları gibi birim fiyatlarında da fazla bir artış olmamıştır. Çoğu sabit tutulmuş bir kısmının fiyatı ise düşürülmüştür.

Tablo 3. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Kazasından Nakden Talep Edilen Sürsat Zahiresi

Sene	Şair (arpa)		Dakik (un)		Ganem (koyun)		Revgan-ı sade (sadeyağ)		Asel (bal)		Saman / odun	Kaynaklar
	Kile	Birim Fiyatı (akçe)	Kile	Birim Fiyatı (akçe)	Re's	Birim Fiyatı (akçe)	Knyye	Birim Fiyatı (akçe)	Knyye	Birim Fiyatı (akçe)		
1037/1627-28	1000	60	250	50	300	140	100	40	-	-	-	MAD 6633: 11-2
1043/1633-34	1.100	50	250	70	300	180	100	30	50	30	-	KK 2575: 48
1067/ 1656-57	1.250	40	200	80	200	160	100	30	50	20	4.000	KK 2624: 105
1078/ 1667-68	1.250	60	200	120	200	220	100	40	50	20	4.000	MAD 4482: 79
1080/ 1669-70	1.250	50	200	100	200	200	100	40	50	20	4.000	MAD 3476: 36-37
1081/ 1670-71	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	KK 2656: 71
1082/ 1671-72	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	MAD 3451: 71
1085/ 1674-75	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	MAD 3600: 66-67
1087/1676-77	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	MAD 4488: 36
1088/1677-78	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	MAD 4422: 72-73
1089/ 1678-79	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	KK 2683: 71
1090/1679-80	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	MAD 4407: 74-75
1092/1681-82	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	MAD 4409: 35-36
1097/ 1685-86	1.250	40	200	90	200	200	100	30	50	20	4.000	KK 2705: 71-72
1099/ 1687-88	1.250	50	200	100	200	200	100	30	50	20	4.000	KK 2721: 67-68

Eldeki arşiv belgelerinden yola çıkılarak oluşturulan 3 v 4 numaralı tablolar incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin, 17. yüzyılın ilk yarısında en az iki kez, yüzyılın ikinci yarısında ise 1660'lı yılların ortasından itibaren istisnalar hariç hemen hemen her sene Malatya sancağındaki halka sürsat zahiresi bedeli tarh ve tahakkuk ettirdiği görülmektedir. Bu tablolara göre, mükellefler en düşük sürsat zahiresi bedelini, yarım nüzul bedeli yerine sürsat zahiresi akçesinin istendiği 1067/1656-57 senesinde 389.200 akçe ile öderken; en yüksek miktarını da yüzyılın sonlarına denk gelen felaket senelerinde 5.501 esedi kuruş (605.110 akçe) olarak tediye etmiştir. Malatya kazası özelinde ise reaya yine aynı tarihlerde en düşük değeri 106.000 akçe olarak, en yüksek değeri ise 163.735 akçe (1.488,5 esedi kuruş) olarak tediye etmiştir. Ancak Merkezî İdare, genellikle bu iki uç dışında uzun süre Malatya livasından toplam 423.800 akçe, Malatya kazasından da 116.000 akçe sürsat bedeli talep etmiştir.

Tablo 4. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Livası/Kzasından Talep Edilen Sürsat Bedeli Miktarı

Sene	Talep Edilen Sürsat Bedeli (akçe / kuruş)		Kaynaklar
	Malatya Kazası	Malatya Livası	
1037 / 1627-28	118.500	392.800	MAD 6633: 11-12
1043 / 1633-34	131.000	527.200	KK 2575: 48

1067 / 1656-57	106.000	389.20010	KK 2624: 105
1078 / 1667-68	152.000	557.500	MAD 4482: 79-80
1080 / 1669-70	131.500	483.200	MAD 3476: 36-37
1082 / 1671-72	116.000	423.800	MAD 3451: 70-72
1081 / 1670-71	116.000	423.800	KK 2656: 71-72
1085 / 1674-75	116.000	423.800	MAD 3600: 65-66
1087 / 1676-77	116.000	307.800*11	MAD 4488: 36-37
1088 / 1677-78	116.000	307.800*	MAD 4422: 73-74
1089 / 1678-79	116.000	423.800	KK 2683: 70; MKF 27557: 4
1090 / 1679-80	116.000	307.800*	MAD 4407: 74-75
1092 / 1681-82	116.000	307.800 (2.798 E.k.)*	MAD 4409: 35-36; MAD 4386: 5
1096 / 1684-85	-	423.800 (3.852,5 E.k.)	MKF 27604: 11
1097 / 1685-86	116.000	423.800 (3.852,5 E.k.)	KK 2705: 71; MKF 27600: 22
1098 / 1686-87	-	423.800 (3.852,5 E.k.)	MKF 27613: 8
1099 / 1687-88	120.500	477.300 (4.339 E.k.)	KK 2721: 67
1100 / 1689-90	-	4.339 E.k.	MAD 3167: 54; MKF 27635: 11
1106 / 1694-95	1.488,5 E.k.	5.100 E.k.	D.BŞM.ZMT 13760: 5
1108 / 1696-97	-	5.501 E.k.	MKF 27781: 2
1109 / 1697-98	1.488 E.k.	5.501 E.k.	KK 2775: 61
1110 / 1698-99	1.488,5 E.k.	5.501 E.k.	MAD 3471: 118-119

Not: E.k.: Esedi kuruş. * Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazası hariçtir.

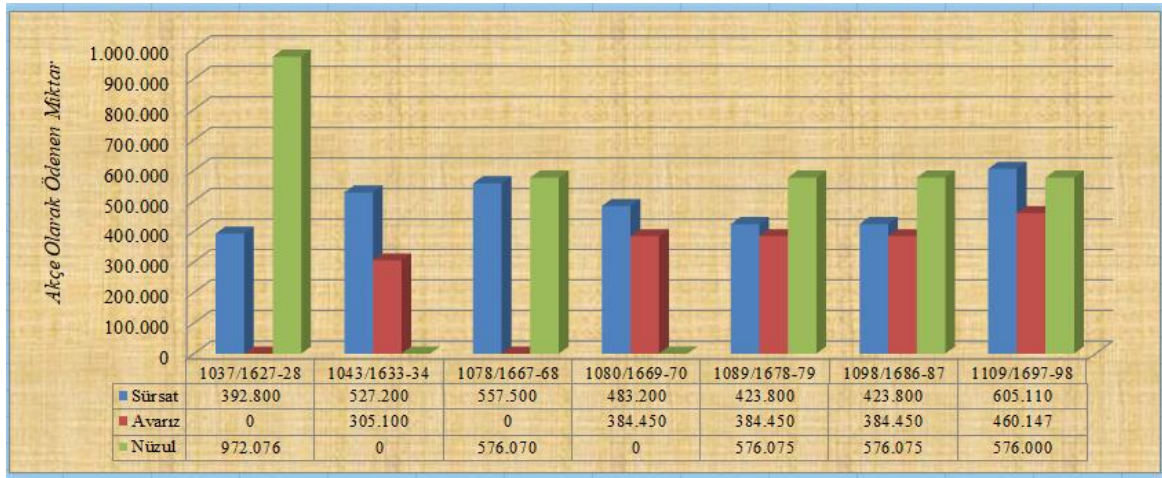
Acaba, Malatya sürsat bedeli diğer tekâlif-i divaniye yükümlülükleriyle kıyaslandığında karşımıza nasıl bir tablo ortaya çıkmaktadır? Bu araştırmanın en önemli arşiv kaynakları olan Mevkufat Defterlerindeki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Malatya halkı, sürsat zahiresi mükellefiyetini nakden yerine getirdiğinde genellikle avarız akçesinin üzerinde ve nüzul bedeline yakın bir meblağ ödemekteydi. Mesela, livadaki ahali, bu üç vergiyi birlikte ödemek zorunda bırakıldığı 1089/1678-79 yılında 423.800 akçe sürsat bedelinin yanı sıra 384.450 akçe avarız, 576.075 akçe de nüzul bedeli ödeyince devlet hazinesine toplam 1.384.325 akçelik bir katkıda bulunmuştur (BOA, KK.d., 2688: 2, 30; BOA, KK.d., 2683: 70-71; BOA, D.MKF.d., 27557: 4). Sancaktaki mükellefler, 17. yüzyılın farklı senelerinde bu grupta yer alan vergilerden en az iki tanesini birlikte ödemeye mecbur tutulduklarında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktaydı.

10 Bu sene içinde yarım nüzul bedeli yerine sürsat zahiresi bedeli tahakkuk ettirildiğinden meblağlar düşük görülmektedir (BOA, KK.d., 2624: 84)

11 102.600 akçesi affedilmiştir. Ayrıca Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazası, sultan hassına dâhil olduğundan dolayı kazanın 22.800 akçelik sürsat bedelleri bu tarihlerde Malatya livası sürsat bedeli yekûnuna eklenmemiştir (BOA, MAD.d., 4488: 36-37).

Tablo 5. Farklı Tarihlerde Malatya Livasından Talep Edilen Sürsat, Nüzul ve Avarız Akçesi

<i>Sene</i>	<i>Sürsat (Akçe)</i>	<i>Avarız (Akçe)</i>	<i>Nüzul (Akçe)</i>	<i>Toplam (Akçe)</i>	<i>Kaynaklar</i>
1037 / 1627-28	392.800	-	972.076	1.364.876	MAD 6633: 11-12; MAD 6634: 21
1043 / 1633-34	527.200	305.100	-	832.300	KK 2575: 48; MAD 4952: 52-53
1078 / 1667-68	557.500	-	576.070	1.133.570	MAD 4482: 79-80; MAD 3856: 44-45
1080 / 1669-70	483.200	384.450	-	867.650	KK 2651: 24; MAD 3476: 36-37
1089 / 1678-79	423.800	384.450	576.075	1.384.325	KK 2688: 2, 30; KK 2683: 70-71
1098 / 1686-87	423.800	384.450	576.075	1.384.325	MKF 27613: 8; MAD 3839: 32
1109 / 1697-98	605.110	460.147	576.000	1.641.257	MKF 27842: 3; MAD 22395: 28-29:

Şekil 2. Malatya Livasından Talep Edilen Sürsat, Nüzul ve Avarız Akçesi Miktarı Grafiği

Malatya sancağında sürsat zahiresi akçelerinin kaza ahalişi üzerine adalet ve hakkaniyet üzere dağıtımı ve eksiksiz bir şekilde toplanarak hazineye teslim edilmesi ile ilgili salahiyet ve mesuliyetin büyüğü aynı sürsat mükellefiyetinde olduğu gibi kaza kadı/naiplerine verilmişti. Ancak gönderilen hükm-i hümayunlarda sancaktaki diğer yetkilere de bu konularda kadılara yardımcı olmaları emredilirdi. Bu hususta başta kadılar olmak üzere ilgililere gönderilen tüm emirlerin mukaddimelerinde öncelikle sefere giden askerin mühimmatı için çok miktarda zahire ve hazineye ihtiyaç olduğu sürekli vurgulanırdı. Bundan dolayı gerek avarızhanelere kayıtlı olan gerek kayıtlı olmayan muaf ü müsellemler dâhil tüm reayadan ekonomik imkânları ölçüsünde ve gönderilen nişanlı, mühürlü mevkufat defteri suretlerinde tayin ve tasrih edildiği üzere sürsat zahiresi bedellerinin tahsil edilerek acilen görevli mübaşir ve mutemet adamlarıyla birlikte ordu hazinesine gönderilip teslim edilmesi kendilerine emredilirdi. Yine sürsat malının, kimseye ayrıcalık tanınmadan herkesten âlâ, evsat ve edna itibarıyla tevzi ve tahsil edilmesi istenirdi. Bu emir ve defterlerde miri için tayin edilen tutarın dışında yerelde “cihet-i maişet, harc-ı mahkeme, mübaşiriye, kadıya vech-i maaş, kolcu ve tezkireci harcı, sarrafiye ve zahire akçesi” vesaire türlü bahaneler ile hiçbir şey alınmaması hususlarında sıkı tembih/tehditler yapılırdı. Ayrıca Âsitane’deki mevkufat ve sair kalemlerde dahi harç bahanesiyle kimseden bir habbe ve bir kuruş dahi olsa istenerek kimseye zulüm edilmemesi tehdit üslubu üzere belirtilirdi. Kadı, vezir voyvodaları, evkaf mütevellileri, sancak mütesellimleri, yeniçeri serdarları ve diğer vilayet ileri gelenlerinin bu süreçte birbirlerine yardım etmeleri emredilirdi (BOA, MAD.d., 3251:3; BOA, KK.d. 2624: 84-85; BOA, KK.d., 2775: 2-3; BOA, A.DVNSMHHM.d., 81: 81).

İstanbul'dan ülkedeki tüm yerel idarecilere sürsat hususu ile alakalı olarak dönemin ortalarında yollanan bazı emirnamelerde kuruluş bulunan yerlerde verginin kuruluş olarak, olmayan yerlerde ise defter suretlerinde belirtilen miktarda akçe üzerinden tahsil edilmesi emredilmişti. Ayrıca halktan alınan akçenin halisü'l-ayar akçe yani sağlam akçe olması, ayarı düşük, züyuf, kızıl ve kırkık akçe olmaması; eğer reaya, vergisini kuruluş ile ödemek isterse bunun esedi ve kâmil kuruluş veya zolatanın akçe cinsinden yine fermanda belirtilen değerleri üzerinden alınması ifade edilmişti (BOA, MAD.d., 3251: 3; MŞS, 1: 151/3). Mesela, 29 Aralık 1658 tarihli bir ferman suretinde taşrada kuruluş parası fazla miktarda alınıp verildiği ve reayanın mirî malı tahsildarlarına vergilerinin kuruluş üzerinden almaları için teklif yaptıkları belirtilmiştir. Emrin devamında mübaşirlerin kuruluş bulunan yerde kuruluş, akçe olan yerde de akçe alabilecekleri fakat bunu yaparken reaya ve hazineye gadredilmemesi ve tam kuruluşun 90 akçe, esedi kuruluşun 80 akçe, zolatanın 50 akçe hesabı ile alınması istenmiştir. Eğer akçe alınacaksa züyuf, kırkık ve kem-ayar (ayarı bozuk, noksan) akçelerin kabul edilmeyerek "halisü'l-ayar akçe" alınması vurgulanmıştır (BOA, MAD.d., 3857: 3). Bu tarihteki resmi rayice göre tam kuruluş 88, esedi kuruluş 78 ve zolata 38 akçe değerindeydi (Pamuk, 1992: 152) ve maliyenin tespit ettiği kurdan yaklaşık %10 daha düşüktü. Benzer şekilde 1092/1681-82 senesi sürsat emirlerinde sürsat malının 130 akçe kuruna denk gelen esedi kuruluş üzerinden tahsil ve teslim-i hazine edileceği beyan edilmiştir. (BOA, MAD.d., 3251: 3) Bahsedilen tarihlerde aynı cins kuruluşun tedavüldeki kuru 120 akçeydi (Pamuk, 1992: 152). Bu örnekte de reayanın aleyhine hazinenin lehine %8'lik bir kur farkı uygulanmıştır. Dövizin bu şekilde alınırken ve satılırken farklı kurdan işlem görmesi bilinçli yapılan bir muamele idi. Günümüzde de geçerli olan bu uygulama, yani Devleti'n dövizini satarken yüksek, alırken düşük kurdan hesaplaması, Osmanlı'da da aynen mevcut olduğundan maliye idarecileri, vergi tahsil ettirirken kuru, hazinenin lehine olarak yüksek tutmaktaydılar. Sürsat akçesini kuruluş cinsinden bir para ile talep ve tahsil ettiklerinde ise bu paraları tedavüldeki rayiçten daima 10 akçe eksikliğine almaktaydılar. Kayıtlarda "sa'y-i hazine" olarak geçen ve yaklaşık %10 civarına tekabül eden bu fark hazineye fazladan bir gelir olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD.d., 3251: 3). Mesela, 1092/1681-82 tarihinde Malatya livasından istenen 307.800 akçe (2.798 ve 1 rub esedi kuruluş) sürsat bedelinin yaklaşık %10'u olan 27.983 akçelik (254,5 esedi kuruluş) kısmı sa'y-i hazine olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD.d., 4409: 35-36). Benzer bir uygulama 1096/1684-85 yılı sürsat bedeli tevzi ve tahsilinde de yaşanmıştı. Adı geçen seneye mahsus Sürsat Zahiresi Bedeli Tevziat Defterinde yer alan kayıtlara göre sancağın 423.800 akçelik (3.853,5 ve 1 rub esedi kuruluş) sürsat bedeline 38.527 akçelik (%9) sa'y-i hazine ilave edilerek istenilen meblağ 462.330 akçeye çıkarılmıştır (BOA, D.MKF.d., 27604: 11). 1097/1685-86 tarihinde matbah-ı âmire masraflarına tahsis edilen Malatya sürsat malına eklenen sa'y-i hazinenin oranı %12 civarındaydı (BOA, D.MKF.d., 27600: 22). 1099/1687-88 yılına gelindiğinde ise piyasada en az 120 akçe bir esedi kuruluş etmekteyken (Pamuk, 1992: 152) Osmanlı maliyesi, genel eğiliminin aksine, anılan tarihte Malatya livasında sürsat bedeline esas kuruluş nev' ve ederini belirlerken 110 akçeyi bir esedi kuruluş olarak değerlendirmiştir (BOA, KK.d., 2721: 67). En az %10 serbest piyasa kurunun altındaki bu tespit elbette ki hazinenin zararına, halkın yararına idi.

Benzer şekilde Osmanlı maliye teşkilatı, sürsat bedellerini, tahsil ederken hicri sene ile mali sene arasındaki 11 günlük zaman farkını göz önüne alarak sürsat malı toplamına ayrıca "tefavüt" veya "tefavüt-i hasene/kuruluş" adı altında bir fark da eklemekteydi (BOA, KK.d., 2656: 72; BOA, MAD.d., 3857: 23; Pakalın, 1983: 434). Nitekim 1067/1656-57 tarihinde Malatya, Maraş ve Ayntab livalarının 800.300 akçe tutarındaki sürsat bedeli malına 40.000 akçe de tafavüt akçesi ilave edilmiştir (BOA, KK.d., 2624: 105).

Bahse konu dönem boyunca Malatya sancağından nakden talep edilen sürsat zahiresi malı, kahir ekseriyetle düşünülen sefer hazırlıklarına veya devam eden seferlere katılan

asâkir-i mansûrenin zad ü zahire ve mühimmat masrafları için tarh ve tahsil edilmiştir. Toplanan bu nakit, umumiyetle ordu hazinesine (BOA, KK.d. 2583: 20; BOA, MAD.d., 4347: 28), padişah seferde ise Hazine-i Âmire/Hazine-i Hümayun'a (BOA, KK.d., 2683: 72; BOA, KK.d., 2624: 105; BOA, MAD.d. 6633: 12) teslim edilir ve harbin giderleri için harcanırdı (BOA, MAD.d. 3476: 36-37; BOA, KK.d. 2575: 48). Nitekim 1081/1670-71 tarihine mahsus sürsat zahiresi bedellerinin kaydedildiği deftere göre Kamanîçe seferine çıkacak askerin ihtiyaçları için, Malatya kazalarından toplam 463.800 akçe sürsat bedeli talep ve tahsil edilmiştir (BOA, KK.d., 2656: 71-72; İnbaşı, 2004: 224).

Öz itibariyle sefer mühimmatını temin etmek gayesiyle ihdas edilip uygulanan fakat zamanla yaygınlaşıp ağırlaşınca ve Devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı olan Malatya sürsat bedeli/akçesi, Merkezî Hükûmet tarafından bazen çeşitli hizmet veya masraflara da havale edilmekteydi. Mesela, 24 Ocak 1699 tarihli arşiv vesikalarından rikâb-ı hümayun ağalarının (hükümdarın yakın koruma ekibinin) 1110/1698-99 yılı maaşları, aynı seneye ait ve Abdullah Bey eliyle hazineye teslim edilen Malatya sürsat bedellerinden ödenmiştir (BOA, İE.SM. 18-1868).

Malatya avarız akçesi ve nüzul bedelleri gibi Malatya livası sürsat bedelleri de 17. yüzyılın ikinci yarısında zaman zaman Tersane-i Âmire, İstabl-ı Amire ve Matbah-ı Amire gibi kurumların harcamalarına tahsis edilmiştir. Mesela Merkezî Hükûmet, 1097/1685-86 senesinde Malatya ve Maraş livaları, Yeni-il ve Haleb Türkmenleri, Sarıgöl, Yenice-i Karasu ve başka kazalardan istediği sürsat bedelleriyle Vidin ve Delvin livalarından talep ettiği nüzul bedellerinden gelen gelirin tamamını Saray mutfağının ihtiyaçları için tahsis etmişti. Tüm bu vergileri toplama işini de matbah emini Mehmed Efendi üstlenmişti (BOA, KK.d., 2705: 71-72). Keza Malatya, Maraş ve Ayntab livalarının 1099/1687-88 yılına ait 8.965 esedi kuruşluk sürsat malı, Tersane-i Âmire'nin masraflarına havale edilmişti. Bu meblağın 4.339 esedi kuruşu Malatya sancağından toplanmıştır. Bu işi deruhte eden Tersane emini Ali Efendi bu miktarın tamamını hazine-i amireye teslim edince görülen muhasebesinin bir sureti, 25 Kasım 1688 tarihinde kendi adamı Abdullah Çelebi'ye verilmiştir (BOA, KK.d., 2721: 67-69).

Malatya livasından istenen sürsat akçesinin halk tarafından tamamının her zaman ödenmediği/ödenemediğini, bir kısmının bakaya kaldığı Sürsat Teslim / Bakaya Defterlerindeki kayıtlardan öğrenmekteyiz. Mesela, askerlerin ihtiyaçları için 1037/1627-28 tarihine mahsuben sancaktaki kazaların reayasına 392.800 akçe sürsat vergisi konulmuştu. Bu tutarın 386.472 akçelik kısmı merkez hazinesine teslim edilirken 6.328 akçesi de bakaya kalmıştı (BOA, MAD.d., 6633: 12). Keza, 1105/1693-94 senesi bedel-i sürsatından bakaya kalan livaların kaydedildiği Bakaya Defterinde yer alan pek çok livadaki kaza kadılarına hitaben yazılan bir hüküm yer almaktadır. Bu hükmün münderecatından, uzun süredir devam eden seferler münasebetiyle reayaya yapılan kesretli tekâliften ötürü ahalinin durumunun oldukça zayıfladığı ve geriye dönük üzerlerinde kalan vergi borçlarını ödeyemediği anlaşılmaktadır. Bu durumları göz önüne alınarak hallerine merhamet edilmiş ve bu seneye kadar devlete olan zimmetlerindeki borçlarının tamamı Padişah fermanı ile affedilmiştir. Yine 16 Kasım 1696 tarihine ait bir hüküm suretinden Malatya livasının, 5.100 esedi kuruşluk 1105/1693-94 yılı sürsat bedelinin %34'üne karşılık gelen 1.726 esedi kuruşu, halkın mali gücünün kalmamasından ötürü tarh tarihinin üzerinden üç sene geçmesine rağmen hala ödenmediği ve bakaya kaldığı anlaşılmaktadır. Bu borç da bahsedilen umumi affa uğramıştır (BOA, D.MKF.d., 27652: 6-8).

Devletin, daha fazla nakde ihtiyaç duyduğu o felaket senelerinde, zaman zaman Malatya halkından birkaç sene sonra isteyeceği sürsat bedellerini, sefere memur olmayan yerel idareciler, vilayet ayanı veya şehirdeki itimat edilir zenginlere peşin para karşılığında önceden sattığı da vaki olmuştur. Eğer o vilayette böyle bir kimse/ler yoksa o zaman başka

tahsildarlara aynı usul ve şartlarla verilir. Adı geçenler ise, zamanı geldiğinde hazineye önceden ödedikleri bu nakitleri o seneki sürsatlarına mahsuben halktan tahsil ederlerdi. Burada yapılan iş, Devleti'nin daha sonra talep ve tahsil edeceği bir gelirini karşılık vererek vatandaşına bir nevi borçlanmasıdır. Hükümet, alınan bu peşin nakit sayesinde sıkıştığı ekonomik darboğazı atlamaya çalışırdı. Mesela, arşivdeki bir Sürsat Bedeli Defterinin başında yer alan ve sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın Sultan II. Mustafa'ya sunduğu telhisinden anlaşıldığına göre askerin ihtiyacı için her yıl sürsat bedeli tahsil edile geldiğini ancak bu aralar hazinenin müzayakasından yani nakit sıkıntısı çekmesinden dolayı eğer uygun görülürse 1107/1695-96 senesinde tatbik edildiği gibi 1108/1696-97 yılı sürsat bedellerinin de zamanından önce vilayetlerdeki zenginlere peşin olarak satılacağı ve senesi hulûl ettiğinde de reayadan toplanması cihetine gidileceği Padişah'a arz edilmiştir. Hatta aynı defterdeki bilgilere göre Malatya livasının normal şartlarda 1109/1697-98 senesinde talep edilecek sürsat akçeleri yaklaşık bir buçuk yıl önceden bu usul üzere istenilmiştir (BOA, KK.d., 2775: 2, 61). Bu da ihtiyacı gideremeyince ilerleyen tarihlerde 1110/1698-99 senesinin de bu minval üzere tarh ve tahsil edilmesi için başta kadılar olmak üzere taşralardaki yetkililere emirler yazılması yönünde tekrar Padişah fermanı çıkarılmıştır (BOA, MAD.d., 3471: 1).

Merkezî Hükümet, hep bu şekilde davranmamış, ihtiyacının fazla olmadığı durumlarda ise bu tekâlif aynı yıl içinde halka yüklememiştir. Mevzu ile ilgili ilginç bir örnek şöyledir: Haziran 1657 tarihli bir hükümde sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın karadan ve denizden Venedik üzerine düşündüğü sefer mühimmatı için külli zahire tedariki gerektiği vurgulandıktan sonra o yıl için daha önce Anadolu cihetindeki reayadan her avarızhaneden üçer yüz akçe nüzul bedeli talep ve tahsil edildiği belirtilmiştir. Ancak düşünülen Venedik seferi için çok miktarda zahireye ihtiyaç ortaya çıkınca o sene istenilmeyen üçer yüz akçe nüzul bedeli karşılığında bu kez tüm halktan sürsat bedeli toplanması bildirilmiştir. Talep edilen bu meblağ karşılığında gerek avarızhaneye bağlı olanlar gerek muaf ü müsellemler olan herkesten sürsat zahiresi bedellerinin tahsil edilerek ordu hazinesine aktarılması emredilmiştir (BOA, KK.d., 2624: 84-85). Sürsat yükümlülüğüne daha geniş halk kitlelerinin iştirak etmesinden dolayı bu tahvilin yani nüzul yerine sürsat bedeli istenmesinin, cüzi de olsa, halkın yükünü azalttığına yukarıda temas edilmişti.

Osmanlı sultanları, merkezî hazinenin ihtiyaçlarını öncelemekle birlikte, halkın ağırlaşan tekâlif karşısında sürekli hale gelen şikâyetlerini de göz önüne alarak, zaman zaman ferman ettikleri sürsat bedellerinden daha sonra indirimler yapmaktaydılar. Mesela Sultan IV. Mehmed, 1659 Haziran'ında çıkardığı fermanıyla ülke genelindeki Celâlî eşkıyasının başarılı bir biçimde temizlenmesine bir şükür nişanesi olarak tüm Osmanlı memleketinde avarız-ı divaniye yükümlülükleriyle ilgili genel bir vergi affı çıkardı. Bu kapsamda sürsat ile nüzulün birlikte ferman edildiği yerlerden –ki Malatya livası da bu yerlerdendi- her avarızhanesinden istediği 600 akçeden 150 akçelik bir indirim yaparak 450 akçe nüzul talep ederek halkın yükünü %25 oranında hafifletmiştir. Fermanda ayrıca vergileri bu indirimli halleriyle talep ve tahsil etmeleri hususunda bu işler için görevlendirilen mübaşirler şiddetle ikaz edilmişlerdir. Hatta vergilerini daha önce 600 akçeden verenler varsa bunların fazlalıklarının iadesi kendilerine emredilmiştir (BOA, MAD.d., 3857: 2-3). Esaslı bir vergi barışı da, yüzyılın sonunda imzalanan Karlofça anlaşmasından sonra gelmiştir. Uzun süredir devam eden ve külliyetli nakit ve zahire ihtiyacına sebep olan batı sınırlarındaki savaşların sona erdirilerek sulh devresine girilmesi ile Devlet, daha önce reaya üzerine saldırdığı ancak bir kısmını henüz alamadığı sefer tekâlifinden vazgeçerek onları rahatlatmak istemiştir. Çıkarılan hatt-ı hümayunun çerçevesi oldukça geniş tutulmuştu. Bu fermana göre bundan sonra bedel-i sürsat, bedel-i beldar, ard (un) ve fırın bedelleri vesaire tekâlif-i seferiye fakir reayadan düşürülerek talep edilmeyecekti. Ayrıca hicri 1106, 1107, 1108 ve 1109 seneleri için daha önce tarh ve talep edilen vergilerin de şimdiye kadar tahsil olunan kısmından başkası onlardan

istenmeyecek ve bağışlanacaktı. Reaya üzerinde mali bir bahar havası estiren bu güzel kararların mahallinde uygulanması için tüm yetkililere 1699 baharının Nisan başlarında emr-i şerifler yazılmıştır (BOA, MAD.d., 3471: 1).

Vergi indirimleri bazen de istenilen meblağın bir bölümünün, halkın tahammüllerinin olmadığını ısrarla bildirmesi üzerine, affedilmesi şeklinde gerçekleşirdi. Bunun bir örneği livanın 1089/1678-79 yılına ait 423.800 akçelik sürsat bedeli malından 131.266 akçelik bir indirimden sonra 282.534 akçelik bir meblağın tahsil edilmesidir. (BOA, D.MKF.d., 27557: 4). Benzer şekilde Hükûmet, livadan 1087/1676-77, 1088/1677-78 ve 1090/1679-80 yılları için ayrı ayrı talep ettiği 307.800 akçelik sürsat vergisinin her yılın yekûnu üzerinden 102.600 akçelik bir alacağından vazgeçmiştir. Bu tenzilatta Malatya kazasının hissesine 38.666 akçe isabet etmişti (BOA, MAD.d., 4488: 36-37; BOA, MAD.d., 4407: 74-75; BOA, MAD.d., 4422:73-74). Böylelikle ahali üzerinde ilk indirimde yaklaşık %31'lik ikincisinde %33,3'lük, hiç de küçümsenmeyecek, bir rahatlama sağlanmıştır. Hükûmet bazen de o senede hiç sürsat bedeli tarh etmeyerek halkı rahatlatmaktaydı. Osmanlı Arşivi'nin Maliyeden Müdevver fonunda kayıtlı bir Ahkâm-ı Maliye Defterinin baş tarafında yer alan ve tüm sancaklara gönderildiği anlaşılan 23 Kasım 1680 tarihli bir hükümda reaya fukarasının hallerine merhameten 1091/1680-81 senesinde sürsat salınmadığı belirtilmiştir. Ancak sefer halindeki askerin ihtiyaçları için 1092/1681-82 senesine mahsup olmak üzere sürsat zahiresi bedeli tarh edildiği de aynı yerde zikredilmiştir. Fakat o sene içinde zahire iştirası ferman olunan yerlerin reayasından bu bedellerin üçte birinin affedilerek üçte ikisinin tahsil edilmesi ferman edilmiştir (BOA, MAD.d., 3251: 3). Aynı fonun başka bir defterinde de bu mealde bir hüküm yer almaktadır (BOA, MAD.d., 4386: 6)

Malatya sancağının kendi kazalarını, bu dönemde yükümlü tutuldukları sürsat bedelleri açısından karşılaştırmak onların ekonomik ve nüfus büyüklükleri hakkında bazı ipuçları verecektir. Sürsat Zahiresi/Bedelleri Tevzi Defterlerinin sunduğu verilere göre sancaktaki kazalar arasında bir karşılaştırma yapıldığında şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır. Malatya livası başlığı altında yer alan yedi kazanın içerisinde Devlet hazinesine veya askeri ihtiyaçlara en fazla katkıyı yine Malatya kazası yapmıştır. Onu Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki ile Gerger kazaları izlemektedir. Bir mikyas olması için incelenen dönemin baş, orta ve sonlarına ait üç tevzi defterindeki veriler 6 numaralı tabloda bir araya getirilmiştir. Bu tablo incelendiğinde kazalara yüklenen zahire/bedellerin, kazaların sahip oldukları nüfusa oranla dengeli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 6. Malatya Livası Kazalarının Sürsat Zahireleri Miktarı (17. Yüzyıl)

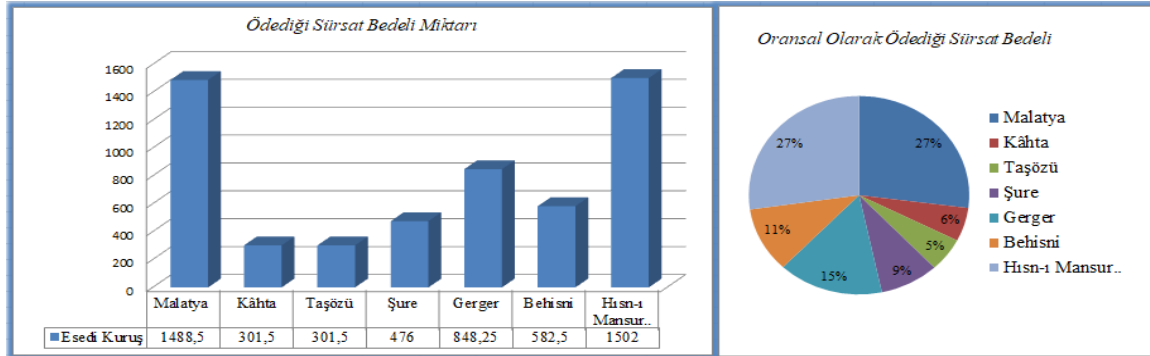
<i>Sene - Kaynak</i>	<i>Kazanın Adı</i>	<i>Arpa Kile</i>	<i>Un Kile</i>	<i>Koyun Re's</i>	<i>Sadeyağ kıyye</i>	<i>Bal kıyye</i>	<i>Saman/ odun akçe</i>
1032/1622-23 KK 2566: 46-47	Malatya	1.500	400	150	200	50	-
	Kâhta	400	150	50	50	30	-
	Taşabad**	400	150	50	50	30	-
	Şure	600	200	100	100	40	-
	Gerger	1.000	200	100	100	40	-
	Behisni	500	150	100	100	30	-
	Hısn-ı Mansur*	1.500	400	30	200	50	-
	<i>Toplam</i>	<i>5.900</i>	<i>1650</i>	<i>580</i>	<i>800</i>	<i>270</i>	

1067/1656-57
KK 2624: 105-106

Malatya	1.250	200	200	100	50	4.000
Kâhta	250	50	30	30	25	1.000
Taşözü	250	50	30	30	20	1.000
Şure	450	50	50	50	40	1.200
Gerger	750	100	100	100	50	2.000
Behisni	500	50	80	80	50	1.200
Hısn-ı Mansur*	1.200	200	200	200	100	2.000
<i>Toplam</i>	<i>4.650</i>	<i>700</i>	<i>690</i>	<i>590</i>	<i>335</i>	<i>12.400</i>

Not: “*” Bu kazanın ismi kayıtlarda çoğunlukla “Hısn-ı Mansur ve Samsad ve Bezeki” imlasıyla, bir iki yerde de “Samsad ve Bezeki ve Hısn-ı Mansur şeklinde geçmektedir. “**” Kazanın ismi arşiv kayıtlarında bazen “Taşözü”, ekseriyetle de “Taşabad” imlası ile yazılmıştır.

Osmanlı ülkesindeki kazaların 1110/1698-99 senesi Sürsat Bedeli Tevzi Defterinde bu kez Malatya sancağındaki kazaların doğrudan kuruş üzerinden sürsat bedelleri kaydedilmiştir. Defterde yer alan bilgilere göre zahire miktarlarında görülen durumun bir benzeri burada da söz konusudur. Tek fark bu tarihte 1.502 esedi kuruşluk meblağ ile Hısn-ı Mansur -Samsad-Bezeki kazası çok az bir fazlalıkla ilk sırada yer alırken onu 1.488,5 esedi kuruş ile Malatya kazası izlemektedir. İki kazanın toplam içindeki payı %55 civarındadır (BOA, MAD.d., 3471: 118-119).

Şekil 3. Malatya Livası Kazalarının 1110/1698-99'da Ödediği Sürsat Bedelleri Grafikleri

Osmanlı memleketinin (Memalik-i mahrûsenin) diğer livalarıyla kıyaslandığında ise, Malatya livasının ödediği sürsat bedeli miktarının, çoğu livanın ödediğinin altında olduğu görülmektedir. Mesela, Merkezî Hükûmet, 1109/1697-98 senesine mahsus tarh ettiği sürsat akçesi kapsamında Malatya livası halkından 5.501 esedi kuruş istemiştir. Eş zamanlı olarak ülkenin diğer bazı livalarından istenen sürsat bedeli miktarları ise 7 nolu tabloda yer aldığı gibiydi (BOA, KK.d., 2775: 1; BOA, D.MFK.d., 27776: 6):12

Tablo 7. 1108/1696-97 Yılında Bazı Livalardan Talep Edilen Sürsat Zahiresi Bedelleri

<i>Livanın adı</i>	<i>Ödediği (Esedî Kuruş)</i>	<i>Livanın adı</i>	<i>Ödediği (Esedî Kuruş)</i>
Maraş	4.001	Saruhan (Manisa)	16.000
Ayntab	3.000	Kastamonu	15.965
Kütahya	15.002	Gelibolu	13.462
Trabzon	10.000	Hüdavendigâr (Bursa)	23.000
Ankara	8.000	Sultanönü (Eskişehir)	2.000
Sivas	11.001,5	Karesi (Balıkesir)	11.039
Adana	6.000	Karahisar-ı Sahib (Afyon)	3.000
Kayseri	6.000	Hamid-ili (Isparta-Burdur)	12.500
Bolu	23.554	Niğbolu	10.000
Yanya	6.000	Üsküp	2.500
Aydın	18.000	Tırhala	12.000
Selanik	15.000	Silistre	18.000
Haleb	19.997	Ohri	4.200
Konya	13.158,5	Erzurum	20.045
Diyarbakir	13.000	Kangırı (Çankırı)	7.511
Çorum	2.500	Bozok (Yozgat)	1.500

Sürsatın Diğer Mükellefiyetlerle Tedahülü

Araştırılan dönemde Malatya ahalisi sürsat teklifine muhatap olurken bazen aynı sene içinde şartların ağırlığına ve ihtiyacın şiddetine göre avarız türü başka yükümlülüklerle de maruz kalmıştır. Nitekim sürsat yükümlülüğünün yüzyılın ilk yarısında ara sıra, ikinci yarısında ise sık sık avarız akçesi ve nüzul gibi vergiler ile tedahül ettiği yani beraber vaz' edildiği arşiv vesikalarından açıkça görülmektedir. Mesela, 1038/1628-29 tarihinde Sancak halkından 1.627.200 (avarızhane başına 1.600 akçe) nüzul bedeline ilaveten 392.800 akçe de sürsat bedeli talep edince halkın sadece bu iki kalemdeki vergi yükü 2.020.000 akçeyi bulmuştur (BOA, MAD.d., 6633: 55-56). Halk, özellikle 1683 Viyana bozgunundan sonra batı sınırlarında pek çok devlet ile 16 yıl cereyan eden savaşlar esnasında, her sene düzenli olarak tarh ve tahsil edilen avarız ve nüzul vergilerine ilaveten sürsat mükellefiyeti ile de muhatap olmuştur. 1109/1697-98 senesi sürsat bedellerinin kaydedildiği bir mevkufat defterindeki hükmün şu kaydı: "...birkaç seneden berü Memâlik-i İslamiyeyi istila eden düşman-ı dalalet..nin taarruzu sebebiyle seferler mütemadi olub behesab-ı iktiza berren ve bahren her sene vaki olan sefer-i hümayuna memur asâkir-i mansûrenin zâd ü zahireleri vesayir meunet ve idameleri mesarîfın kesreti mukadder olmağın.." bu durumu, o zamanın üst idarecilerinin ağzından, veciz biçimde ifade etmektedir. Aynı şekilde, zikredilen defterde yer alan ve zamanın sadrazamının sürsat bedelleriyle ilgili olarak Padişah'a yaptığı bir arz ve telhisin ilk cümlesi: "Sefer-i hümayun-ı nusret-makruna memur olan asâkir-i mansûrenin zâd ü zahireleri vesayir mühimmat-ı seferiyye için Rumili ve Anadolu caniblerinden her sene tahsil olunagelen sürsat bedelleri malları.." şeklindedir (BOA, KK.d., 2775: 2-3). Bu

ifadelerden de net bir şekilde anlaşılacağı üzere ihtiyaç ve şartların da zorlamasıyla bu tür vergiler, artık olağanlaşmış ve süreklilik kazanmıştır. Hatta yukarıda değinildiği üzere akdi ve ivazlı bir yükümlülük olan sürsat, tam anlamıyla bir vergi mükellefiyetine dönüşmüştür. Devlet, artan nakit ihtiyacını, hususan asrın son çeyreğinde, karşılamak için bu dönemde önemli bir gelir kaynağı haline getirdiği avarız-ı divaniyenin diğer yükümlülükleri ile sürsatı neredeyse her yıl birlikte halka yüklemiştir. Bu anlatılanların somut bir kanıtı olarak mesela, Malatya livasındaki halk üzerine 1100/1688-89 yılında sürsat bedeli olarak 5.501 esedi kuruş (BOA, MAD.d., 3471: 118-119), avarız akçesi olarak 3.495 esedi kuruş (BOA, MAD.d., 3167: 77) ve nüzul bedeli olarak da 3.731 esedi kuruş (BOA, KK.d., 2728: 65) olmak üzere toplam 12.727 esedi kuruş başka bir hesapla 1.399.970 akçe tutarında avarız-ı divaniye konulmuştur. Dahası aynı sene içinde reyadan 960.250 akçelik (8.729,5 esedi kuruş) de beldere bedeli istenmiştir (BOA, MAD.d., 3888: 4, 7). Ancak sürsat bedelinin sadece 1.162 kuruşunun ödendiği 4.339 kuruşunun (%79'u) ise halkın zimmetinde kaldığı Bekaya Defterinden anlaşılmaktadır (BOA, D.MKF.d., 27635: 11). Yine bir icmal muhasebe defterine göre yüzyılın son senesi olan 1110/1698-99'da maliye yönetimi, toplam 919,5 ve 2 sülüs ve 0,5 rub avarızhane/nüzulhanesi olan Malatya livası halkına hem avarız, hem nüzul bedeli hem de sürsat bedeli tarh etmiştir. Bu sene içinde halktan avarızhane başına 400 akçeden olmak üzere toplam 368.517 akçe (3.350 ve 1 rub esedi kuruş) avarız; beher nüzulhanesi altı yüzer akçeden toplam 552.175 akçe (5.019,5 rub 1 esedi kuruş) nüzul bedeli ve 5.500 esedi kuruş da sürsat bedeli alınmıştır. Ahali ayrıca avarız akçesinin yanında ekstradan 61 kuruş tefavüt kuruş vermek zorunda kalınca o sene toplam 13.975,5 ve 1 rub esedi kuruş (1 milyon 537 bin 403 akçe) ödemiştir (BOA, D.MKF.d., 27782: 4-5). Bu örnekleri uzatmak mümkündür ancak bu durumu daha net ve derli toplu olarak 8 numaralı tabloda vermeyi uygun gördük. Esasen, daha önce izah edildiği üzere, Merkezî idare, sürsat zahiresini tekâlif-i örfiye olarak telakki etmediği için kolaylıkla diğer vergilerle birlikte talep edebilmekteydi. Nitekim incelenen dönem içerisinde, tespit edilebildiği kadarıyla, sürsat yükümlülüğü, nüzul ile en az 7 kez, avarız ile 6 kez, her üçü birlikte 7 kez Malatya halkı üzerine tarh ve tahakkuk ettirilmiştir.

Tablo 8. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Livasında Sürsatın Avarız ve Nüzul ile Tedahülü

<i>Sene</i>	<i>Tarh Edilen Vergi</i>			<i>Kaynaklar</i>
	<i>Sürsat</i>	<i>Avarız</i>	<i>Nüzul</i>	
1037 / 1627-28	X	-	X	MAD 6633: 11-12; MAD 6634: 21
1038 / 1628-29	X	-	X	MKF 27441: 52; MAD 6633: 55-56
1043 / 1633-34	X	X	-	KK 2575: 48; MAD 4952: 52-53
1044 / 1634-35	X	-	X	MAD 4433: 46-48; MKF 27445: 48-49
1047 / 1637-38	X	-	X	MAD 4347: 28; KK 2577: 32; MAD 7104: 42
1078 / 1667-68	X	-	X	MAD 4482: 79-80; MAD 3856: 44-45
1080 / 1669-70	X	X	-	KK 2651: 24; MAD 3476: 36-37
1081 / 1670-71	X	X	-	KK 2656: 71-72; MAD 2790: 51; KK 2653: 57
1082 / 1671-72	X	-	X	MAD 3451: 70-2; MKF 27520: 45
1085 / 1674-75	X	-	X	KK 2662: 46; MAD 3600: 65-66
1087 / 1676-77	X	X	-	MAD 3841: 52-53; MAD 4488: 36-37
1088 / 1677-78	X	X	-	MAD 4422: 73-74; MAD 3809: 30
1089 / 1678-79	X	X	X	KK 2688:2,30; KK 2683: 70-71; MKF 27557: 4

1090 / 1679-80	X	-	X	MKF 27564: 2; MAD 4407: 74-75
1096 / 1684-85	X	X	-	MKF 27604: 11; MKF 27600: 6
1097 / 1685-86	X	X	X	KK 2705: 71; MKF 27600: 22; MAD 2805: 65
1098 / 1686-87	X	X	X	MAD 3839: 32; MKF 27613: 8
1100 / 1689-90	X	X	X	MAD 3167: 54, 77; MKF27635: 11; MAD 3889: 4
1106 / 1694-95	X	X	X	D.BŞM.ZMT 13760: 5; KK 2766: 26; KK 2762: 37
1108 / 1696-97	X	X	X	MKF 27781: 2; MKF 27776: 6; MAD 3807: 39-41
1109 / 1697-98	X	X	X	MKF 27842: 3; MAD 22395: 28-29; KK 2775: 61
1110 / 1698-99	X	-	X	MAD 3471: 118-119; MKF 27842: 5

Sürsat Tahsildarları: Mübaşirleri

Sürsat teklifi tarh veya talep edildiğinde, onun tahsil ve hazineye teslimi Merkezî Hükûmet tarafından tayin edilip ellerine emir ü defter verilen ve mübaşir denen görevliler aracılığıyla yapılmaktaydı. Bu görevliler, şayet başka bir üst unvanı yoksa vesikalarda genellikle “ağa” unvanlarıyla zikredilmişlerdir. Ekserisi, askerî zümreden yani çeşitli kurumlarda resmi bir vazifeyi ifa eden ulûfeli memurlar arasından seçilmekle birlikte bazen de üst kademedeki devlet görevlilerine intisap etmiş İstanbul veya taşrada ikamet eden kimselerden de tayin edilmişlerdir. Mahalli kadı ve diğer yetkililerin mübaşirlere yardımcı olmaları ve sürsat bedellerinin tahsil sürecinin hakkaniyet üzere azami dikkat ve ihtimam içerisinde gerçekleştirilmesi gönderilen sürsat emir ve hükümlerinde daima vurgulanmıştır. Arşivde ulaşılan ve tetkik edilen belgelerden Malatya sürsat bedellerini tahsil eden mübaşirlerden isim ve kimlikleri tespit edilenler aşağıdaki 9 numaralı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. 17. Yüzyıl Boyunca Malatya Livası Sürsat Bedeli Mübaşirleri

Tahsildarın Adı	Görev Tarih/yılı	Açıklama	Kaynaklar
Seydi Derviş	1627-28	Sipahi	MAD 6633: 11
Ali Çelebi Ağa	2 Haziran 1628	Behisni sakini, Mektûbî Ağası	MAD 6633: 45
Rıdvan Ağa	1634	Sadrazamın ağalarından	KK 2575: 48
İbşir Mehmed Ağa	19 Haziran 1657	Sadrazamın ağalarından	KK 2624, s.105
Osman Ağa	15 Haziran 1669	Dergâh-ı Ali müteferrikalarından Niksar'da sakin	MAD 3476: 36
Ömer Ağa	7 Ekim 1671	Mîrâhur Mehmed Ağa kefaletiyle	KK 2656: 71-72
Hüseyin Ağazâde Hıdır Ağa	2 Mart 1672	Kırşehir sakini, Mevkufat halifesi Ahmed Efendi kefaletiyle	MAD 3451: 71-72
Hızır Ağa	2 Aralık 1677	Haseki Sultan kethüdası	KK 2683: 71; MAD4488: 36
Rüstem Ağa	1677-78	Sadrazamın ağalarından	MAD 4422: 74
Hüseyin	1679-80	Arapkir sakini,	MAD 4407: 74
Ömer	12 Mart 1681	Musahib Paşa tabiinden,	MAD 4409: 35
Mehmed Efendi	1686	Matbah emini	KK 2705: 71
Halil Efendi	28 Aralık 1687	Tersane emini	KK 2721: 67
Ali Efendi	9 Mart 1688	Tersane emini	KK 2721: 67

Hüseyin Paşa	1688-89	Maraş valisi	MAD 3167: 54; MAD 4888: 4
Osman Paşa	12 Mayıs 1689	Maraş valisi	MAD 3167:54; MAD 3178:14
Kadıızade Hüseyin Paşa	1694-95		D.BŞM.ZMT 13760:5
Mehmed Beşe	1694-95		D.BŞM.ZMT 13760:5
El-Hac Mehmed Efendi	1696-97	Matbah-ı Âmire emini	DMKF 27781: 2
Ekmekçi başı Ali Ağa	25 Şubat 1697	Sadrazamın ağalarından	KK 2775: 61

Malatya sancağı sürsatını tahsil için vazifelendirilen bazı mübaşirler, bu görevlerinin yanında başka vazifeler de deruhte etmişlerdir. Örneğin Behisni sakinlerinden mektûbî ağası Ali Çelebi, 2 Haziran 1628 tarihinde Malatya sürsat bedelleriyle birlikte aynı livanın nüzul bedellerinin tahsil ve hazineye teslimi işini de deruhte etmişti (BOA, MAD.d., 6633: 45). Keza, Sadrazama mensup ağalardan İbşir Mehmed Ağa, 19 Haziran 1657 tarihinde Malatya'nın yanı sıra Maraş ve Ayntab livalarının o yıla ait sürsat bedellerini de üstlenmiştir (BOA, KK.d., 2624: 105). Yine Maraş, Malatya ve Ayntab livalarının 1099/1687-88 senesine ait toplam 8.965 esedi kuruşluk sürsat malının 1.000 kuruşu peşin ve küsuru Tersane-i Âmire'nin ihtiyaçları için tersane emini Halil Efendi'ye 28 Aralık 1687 tarihinde tevdi edilmiştir. Ancak üç ay sonra azledilince görevi, yerine gelen eski emin Ali Efendi'ye 9 Mart 1688'de tevcih edilmiştir (BOA, KK.d., 2721: 67). Benzer şekilde 1100/1688-89 yılında Malatya sürsat bedeli tahsil vazifesi, Maraş, Sivas, Karaman ve Adana eyaletleri ile Ankara, Sultanönü, Kengiri, Karahisar-ı Sahib gibi livaların sürsat, nüzul ve avarız vergilerinin tahsili işini de üstlenen Maraş valisi Hüseyin Paşa'ya verilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra ölünce bu görev, halefi Osman Paşa tarafından üstlenilmiştir (BOA, MAD.d., 3167: 54-55; Arslan, 2014, 285).

17. yüzyılın ikinci yarısında Malatya sürsat bedellerini iltizama almak isteyenlerden, kendilerine delalet edecek itibarlı veya resmi kişilerin yanı sıra servet sahibi sağlam kefillerinin de bulunması istenirdi. Bunlar toplayacakları meblağın bir kısmını hazineye peşin öderlerdi. Mesela Malatya sancağının 1080/1669-70 senesine ait 483.200 akçelik sürsat bedelinin tahsili, 15 Haziran 1669 tarihinde 1.500 kuruş peşinat ödeyen ve Niksar'da oturan Dergâh-ı Âli müteferrikalarından Osman Ağa'ya tevcih edilmiştir (BOA, MAD.d., 3476: 36). Aynı minval üzere 1081/1670-71 yılına ait 657.100 akçe tutarındaki Malatya ve Maraş livalarının sürsat bedellerini, Ömer Ağa, Küçük Mirâhur Mehmed Ağa kefaletiyle yarısı kuruş, yarısı pare¹³ toptan hazineye teslim etmek üzere üstlenmişti (BOA, KK.d., 2656: 71-72). Bir sene sonra Malatya livasına ilaveten Maraş ve Ayntab livalarının toplam 865.200 akçelik sürsat bedeli malının tahsili bu kez Kırşehir'de ikamet eden Hüseyin Ağazâde Hıdır Ağa tarafından deruhte edilmiştir. Hıdır Ağa, bu meblağın, 4 yük (=400.000) akçesini peşin ve üçte birini de kuruş cinsinden hazineye teslim edecekti (BOA, MAD.d., 3451: 71-72). Yine, livanın 1087/1676-77 senesi sürsat akçelerinin toplanması vazifesi, 100.000 akçesinin peşin ödenmesi kaydıyla Haseki Sultan kethüdası Hızır Ağa'ya verilsin diye çıkan ferman gereğince kendisine 12 Mart 1676 tarihinde emr ü defter verilmiştir (BOA, KK.d., 2683: 71; BOA, MAD.d., 4488: 36). Hakeza Arapkirli Hüseyin, sadrazam hazinedarının mübaşeretini ve

13 Pare, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde tedavülde olan aslında Mısır'a mahsus ve zamana göre kıymeti 2 ila 4 akçe arasında değişen ufak bir gümüş sikkesidir. Kuruş ise ülkede serbestçe tedavül eden yabancı bir para yani dövizdir. Esedi veya aslanlı kuruş denen cinsi Hollanda sikkesidir. Fakat birçok Avrupa devletinin de bu tarz darp edilmiş sikkeleri vardı. Kamil veya tam kuruş denen çeşidi ise İspanya'ya aitti. Ayar ve kıymet olarak esedi kuruştan üstündü (Sahillioğlu, 1964: 16)

odun emini Mehmed Efendi'nin kefaleti ile üçte biri peşin olmak üzere 1090/1679-80 yılı Malatya sürsat malının tahsil ve hazineye teslimini 25 Mart 1679 tarihinde üzerine almıştı (BOA, MAD.d., 4407: 74-75). 1092/1681-82 tarihine mahsus Malatya livası sürsat bedelini toplama işi, sa'y-i hazinesi ve 500 kuruş peşin ile Musahib Paşa adamlarından Ömer'e verilirken kefaletinin de Rişvanzade Bey üzerine kaydedilmesi yönünde ferman çıkmıştır (BOA, MAD.d., 4409: 35). İlginç başka bir misal de şöyle: Sancağın 1088/1677-78 senesine mahsuben tarh edilen indirimli 205.200 akçelik sürsat bedeli, önce sipahi taifesinden Mustafa kefaletiyle şehir sakinlerinden eski kasapbaşı Ahmed Çavuş'a 100.000 akçe peşin ile verilmiştir. Ancak onun geçmişe dönük devlete borçları olduğu kayıtlardan anlaşılınca verdiği peşin para 1085, 1086 ve 1087 senelerine ait deynine mahsup edildikten sonra o yıl için yapılan sözleşmesi iptal edilerek vazifesi sadrazamın ağalarından Rüstem Ağa'ya tahvil edilmiştir (BOA, MAD.d., 4422: 73-74).

Mübaşirler bu görevi deruhte ettiklerinde bir temessük (borç senedi) imzalarlardı. Bu temessükler, olabilecek münazaalarda delil olabildikleri için maliyenin ilgili kalemlerinde (bürolarında) sağlamca muhafaza edilirdi. Topladıkları miri malını hazineye teslim ettiklerinde de muhasebeleri görülerek kendilerine bir eda tezkeresi ve muhasebe sureti verilirdi. Mübaşirler, topladıkları vergi malını, hazineye teslim ve ilgili resmi evrakı kalemlerden alma gibi İstanbul'daki bürokratik işlerini bazen bizzat kendileri oraya giderek bazen de adamlarından birisi vasıtasıyla yerine getirirlerdi (BOA, MAD.d.,4407: 74-5; BOA, MAD.d., 4442: 74; BOA, MAD.d., 4488: 36-37).

Yapılan çalışma esnasında halkın, sürsat bedelini toplamak ve hazineye teslim etmek üzere tayin edilen mübaşirlere, nüzul ve avarız akçesi tahsildarlarına ödediği gibi, maişet akçesi adıyla bir para ödeyip ödemediğine ilişkin vesikalarda sarıh bir kayda rastlanılmadı. Hatta hicri 1109 senesi sürsat bedeli ile ilgili olarak yerel idarecilere yazılan birkaç hüküm ve sadrazam telhisinde reayadan miri için defter ve emirde açıklanandan başka hiçbir isim altında bir akçe ve bir habbe dahi alınmamasının tehditkâr bir üslup ile açıklandığı aynı yerde tahsildarların kendileri için mübaşiriye adıyla asla bir meblağ istememeleri aksi Padişah'ın kulağına gelirse kesinlikle çok şiddetli cezalandırılacağı belirtilmiştir. Hatta devamındaki kayıtlarda bu sene tahsildarlarına hazineye teslim ettikleri her bin kuruştan yirmi beşer kuruş kendilerine harcırah verilmek üzere ferman-ı âli sadır olduğu ifade edilmiştir (BOA, KK.d., 2775: 1, 3-4).

3. SONUÇ

Bu çalışmanın arşiv araştırması sürecinde Malatya livasının mevzubahis döneme ait ve bu tür konularda daha sağlıklı ve daha teferruatlı bilgiler sunan Şer'îyye Sicillerine rastlanılmamıştır. Bu durum, araştırmayı biraz zorlaştırıp kısıtlasa da tespit ve temin edilen onlarca Mevkufat Defteri ve diğer arşiv vesikaları kullanılarak konu olabildiğince aydınlatılmıştır. Aslında, genel kanının aksine, dikkatle incelenip değerlendirildiğinde Osmanlı Arşivi'nin Mevkufat ve mali ahkâmı ihtiva eden Maliyeden Müdevver fonundaki defterler ile Mühimme Defterlerinden de sürsatın mahiyeti/kimliği, zaman içindeki seyri ve tarh-tahsil vetiresindeki işleyişi takip edilebilir. Bu vetirede dönem boyunca ortaya çıkan kimi zaman radikal kimi zaman da yavaş ancak istikralı bir tarzda arızilikten daimiliğe; aynilikten nakdiliğe doğru olan değişim/dönüşümü gözlemlenebilir. İlk başlarda aynen talep edilen akdi ve ivazlı bu mükellefiyetin zamanla tam bir vergiye nasıl dönüştürüldüğü öğrenilebilir. Yine mübaşirlerin kimlikleri, o görevi nasıl ve hangi ilişkileri sayesinde ne gibi şartlarla deruhte ettikleri, yüklendikleri sürsat malını reayadan toplamadan hazineye teslim edinceye kadarki süreçte yaşadıkları zorlukları aynı kayıtlardan izlemek pekâlâ mümkündür. Bu defterlerde ehemmiyetsiz gibi görünen bir takım muamele kayıt ve derkenarlarından vergiye muhatap kişi/toplulukların bütün bu süreçten nasıl etkilendikleri ve ona karşı gösterdikleri tepkileri,

yük çekilmez hale gelindiğinde açığa vurdukları sızıltıları/feryatları, bir şeyler yapmak adına nasıl harekete geçtikleri ve seslerini Merkeze duyurabilmek için gösterdikleri çabaları hissedilebilir, görülebilir. Ayrıca bu bilgi kısıntılarından taşradan mütemadiyen yükselen vaveylalara ve terahhum dilenmelerine/ricalarına Sultan ve maiyetindeki idare adamlarının nasıl bir cevap verdikleri anlaşılabilir. İşte bu araştırmada tüm bu boyutlara da değinilmeye, çeşitli-idari-kazaî amaçlar için tanzim edilen bu resmi kayıtlardaki dağınık bilgiler işlenerek bir takım sonuç çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuçta önemli veriler de elde edildi.

Burada metni fazla uzatmamak adına kısaca şunlar söylenebilir: Çalışılan dönem boyunca Malatya sancağı vergi çevresi olarak Malatya, Kâhta, Şure, Taşabad, Behisni, Gerger ve Hısn-ı Mansur-Samsad-Bezeki kazalarından oluşuyordu ve Maraş eyaletine dâhildi. Şark seferleri ve bu taraftaki asi paşalar üzerine yapılan harekâtlarda Livadaki kazalardan sürsat zahiresi daha ziyade aynen talep edilmiştir. Özellikle IV. Murad döneminde şehir halkı tespit edildiği kadarıyla, en az altı kez aynı sürsat zahiresi yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Bu bağlamda Merkezî Hükûmet, seferlere çıkan askerlerinin ihtiyacına göre Malatya kazasından aynı sürsat zahiresi olarak yaklaşık 1.100 ile 2.000 kile (24 ton 457 kg. - 45 ton 500 kg.) aralığında arpa, 200-250 kile (4 ton 450 kg. - 5 ton 562,5 kg.) un, 100-300 baş koyun, 100-200 kıyye (128,2 kg.- 256,4 kg.) sadeyağ, 50-60 kıyye (64,1 kg.- 76,92 kg.) bal ve 20-60 araba odun talep edilmiştir. IV. Murad'ın Bağdat seferi dönüşünde 1049/1639-40 senesine mahsuben halktan diğer zahirenin yanı sıra 1.600 çuval saman ve 1.400 yük de odun istenmiştir. İdare, halka bu erzak ve mühimmatı genellikle sefer güzergâhında kendilerine en yakın bulunan Kızılırmak Nehir Kenarı ve Elmalı gibi menzillere nakletmeleri ve orada para karşılığında askere satmalarını emretmiştir. Ancak bu karşılıkların ödendiğine ilişkin herhangi bir kayda arşiv belgelerinde rastlanılmamıştır. Talep edilen zahirenin ekserisi menzillerde ordu yetkililerine teslim edilmişse de bir kısmının bakaya kaldığı, kalan bu zahirenin zaman zaman bedellerinin ayrıca tahsil edildiği vaki olmuştur.

Malatya livası, Rumeli canibinde sürdürülen seferler esnasında veya külliyetli olmayan doğu seferlerinde ise bu yükümlülüğü nakden ifa etmiştir. Nakden ödendiğinde veya ücretlerinin verilmediği durumlarda sürsat tam manasıyla nüzul ve avarız benzeri bir vergiye dönüşmüştür. İlk zamanlarda olağanüstü durum ve sefer zamanlarında tarh ve tahakkuk ettirilen sürsat zahiresi yükümlülüğü özellikle 17. yüzyılın ortalarından itibaren artık daimilik vasfıyla birlikte nakdilik özelliğini de pekiştirmeye başlamıştır. Hemen hemen her yıl tarh ve tahakkuk ettirildiği anlaşılmaktadır. Esasen bu dönemde seferler uzadığı, çok milletli ve çeşitli cepheelerde devam eden savaşların yükü ağırlaştığından ötürü arızı olan sürsat, nüzul ve avarız türü yükümlülükler de süreklilik vasfı kazanmıştır. Esnek ve yükümlülükleri şartlara kolaylıkla uydurabilen bir maliye politikası takip eden Osmanlı bürokratları, eninde sonunda akdi ve ivazlı bir ödev olan sürsat zahiresini de bu devrede tam anlamıyla bir vergiye çevirmişlerdir. Sonuçta 17. yüzyılın ilk çeyreğinde istikrarlı adımlarla rüşünü ispatlayıp tam bir vergiye dönüşen sürsat, asrın ortalarından itibaren de sık sık arkadaşları olan diğer örfi vergilerle birlikte aynı sene içinde tarh ve tahsil edilmiştir. Malatya mükellefleri, nakden sürsat zahiresi ödendiğinde genel olarak avarızdan yüksek, nüzule yakın bir meblağ ödemekteydi.

Tetkik edilen dönemde ağırlaşan vergilerin altında bunalan halkın lehinde olan bir durum şudur: sürsat zahiresi bedeline esas olan ürünlerin miktar ve bunlara belirlenen resmi rayiç dönem ortalarında sabitlenmiş ve yaklaşık yarım yüzyıl böyle kalmıştır. Hatta bazı senelerde bir kısmının fiyatı düşürülmüştür. Merkezî idare, seferler nihayete erdiğinde veya ihtiyacı azaldığında, halkın ağırlaşan vergiyi ödeyemedikleri ile ilgili şikâyetlerini sürekli İstanbul'a iletmeleri ve Padişah'tan merhamet beklemelerini de nazara alarak istenen vergilerde bazen tenzilatlar bazen de tamamen bağışlamalar yapmıştır.

KAYNAKÇA**Arşiv Kaynakları**

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-1 Âsafi Mühimme Defterleri (A.DVNSMHHM.d.), Nu: 77, 78, 81.

Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Kalemî Zimmet Halifesi Defterleri (D.BŞM.ZMT.d.) Nu. 13760.

Bab-1 Defteri Mevkufat Defterleri (D.MKF.d.) Nu: 27441, 27445, 27520, 27557, 27564, 27600, 27604, 27613, 27635, 27652, 27776, 27781, 27842.

Bab-1 Defteri Mevkufat Kalemî (D.MKF): Nu: 12/41, 15/56.

Cevdet Tasnifi (C): Askeriye (C..AS.) Nu: 826/35193.

İbnülemin (İE.) Tasnifi, Saray Mesalihi (İE.SM.) Nu. 18-1868.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d.) Nu: 2553, 2566, 2575, 2577, 2583, 2624, 2651, 2653, 2656, 2662, 2683, 2688, 2705, 2721, 2728, 2762, 2766, 2775.

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d.) Nu: 457, 2790, 2805, 3167, 3251, 3451, 3471, 3474, 3476, 3600, 3807, 3809, 3839, 3841, 3856, 3857, 3888, 3889, 4347, 4386, 4407, 4409, 4422, 4433, 4442, 4482, 4488, 4952, 6633, 6634, 7104, 22395.

Malatya Şer'iyye Sicili (MŞS), Nu. 1.

Ayntab Şer'iyye Sicili (AŞS), Nu: 13, 14, 162, 167, 170A.

Telif Eserler

Arslan, H. (2014). 17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi). Dulkadiroğlu Belediyesi Yayını.

Barkan, Ö.L. (1993). Avarız. İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt 2, ss. 13-19). MEB Yayını.

Emecen, F. (1992). Bedel. Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) içinde (1. Baskı. Cilt 5, ss. 301). Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Güçer, L. (1964). XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler. İstanbul Üniversitesi Yayını.

Hinz, W. (1990) İslam'da Ölçü Sistemleri, (Çev. Sevim Acar). Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.

İnalçık, H. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I 1300-1600. H. Berktaş (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayını.

İnbaşı, M. (2004). Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu. Yeditepe yay.

İşbilir, Ö.(1996). XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Karagöz, M. (2003). XVII. ve XVIII. Asırlarda Malatya Kazası (1650-1750). Karizma Yayını.

Pakalın, M.Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III. MEB Yayını.

Pamuk, Ş. (1999). Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi. Tarih Vakfı Yurt Yayını.

Polat, S. (2015). IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi. ATASE Yayını.

- Uzunçarşılı, İ.H. (1983), Osmanlı Tarihi, III. Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sahillioğlu, H. (1964). 17. Yüzyıl Sonunda Bolu Livası Sürsat Bedeli. Çele, 9, ss. 15-21.
- Sertoğlu, M. (1986). Osmanlı Tarih Lügatı. Enderun Kitabevi.
- Tabakoğlu, A. (1985). Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi. Dergâh Yayınları.